

MENESTYKSEN JONGLÖÖRIT
luovien alojen täydennyskoulutus ja sen arvo
esiselvitys

Anna Kanerva
Kai Lehtikoinen

IADE:n julkaisusarja 1/2007

**U
D
A
I
E**

© tekijät ja IADE 2007

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	4
2.	Luovien toimialojen merkitys Suomen kilpailukyvyn vahvistajana ja taloudellisen kehityksen veturina	6
2.1.	Luovien toimialojen taloudelliset ja työllistävät vaikutukset	8
2.2.	Suomalaisen luovan talouden vahvuudet ja heikkoudet	10
3.	Taiteilijan asema	13
3.1.	Taiteilijoiden peruskoulutus ja työllistyminen koulutuksen jälkeen	13
3.2.	Taiteilijoiden ammatillisen toiminnan erityispiirteet ja työmarkkina-asema	15
3.3.	Taiteilijoiden tulonmuodostus ja tulotaso	18
4.	Osaamistarpeet ja täydennyskoulutukseen osallistumisen mahdollisuudet	22
4.1.	Täydennyskoulutus- ja kehittämistarpeet	22
4.2.	Yleisosaamisen ja moniosaamisen laajentaminen	22
4.3.	Yrittäjyys	24
4.4.	Ammatti-identiteetin muutos taide- ja kulttuurialalla	26
4.5.	Täydennyskoulutuksen rahoittaminen ja luovein toimialojen maksukyky	27
5.	Johtopäätökset	29
	Lähteet ja kirjallisuus	32

1. Johdanto

Luovan työn ja uusien innovaatioiden merkitys kansantalouden kilpailukyvyille on ollut tapetilla useaan otteeseen viime vuosina. Samalla kun korkean tason visiot linjaavat Suomen menestystekijöiksi tietoa, lisääntyvää osaamista ja luovuutta, uhkakuvana nähdään ”nopea putoaminen, jos voimavaroja ei osata käyttää oikein eikä mahdollisuuksiin tartuta aktiivisesti”.¹

Menestyksen Jonglöörit: luovien alojen täydennyskoulutus ja sen arvo -esiselvitys lähestyy luovan osaamisen monipuolista käyttöönottoa ja taidelähtöistä uusien innovaatioiden tuottamista tarkastelemalla korkeasti koulutettujen luovien alojen ammattilaisten yliopistollisen täydennyskoulutuksen tarvetta ja sen yhteiskunnallista merkitystä. Esiselvityksen viitekehyyksenä toimii elinikäisen oppimisen ajatus.²

Esiselvitys rajataan koskemaan niitä luovia toimialoja, joiden ammattilaisilla on toiminnan luonteesta johtuen erityisen rajalliset mahdollisuudet ylläpitää, päivittää, syventää ja laajentaa ammatillista osaamistaan täydennyskoulutuksen avulla. Näitä aloja ovat esimerkiksi elokuva, kuvataide, mediataide, muotoilu, musiikki, tanssi, teatteri ja valokuva. Näillä aloilla toimitaan usein freelancer -pohjaisesti, mikroyrittäjinä tai lyhyissä määräaikaissa työsuhteissa työntekijänä pienissä vähävaraisissa organisaatioissa.

Elinikäisen oppimisen edistäminen on Lissabonin sopimuksessa mainittu keskeinen eurooppalaista ja kansallista kilpailukykyä vahvistava toimenpidelinjaus. Euroopan unionin neuvoston mukaan elinikäiseen oppimiseen kuuluu ”kaikki elämän aikana aloitettu oppimistoiminta, jonka tavoitteena on parantaa ammattitaitoa, tietoja ja osaamista sekä edistää henkilökohtaisten toiveiden toteutumista, aktiivista kansalaisuutta, sosiaalisia taitoja ja/tai työllistettävyyttä”.³ Moniulotteinen linjaus huomioi kansalaisena, työntekijänä ja ihmisenä kasvamisen erilaisissa oppimistilanteissa kattaen kaiken virallisen, epävirallisen ja arkioppimisen. Elinikäistä oppimista mahdollistavien toimenpiteiden nähdään edistävän demokraattisen järjestelmän toimivuutta, vahvistavan tuotantotoimintaa ja tukevan yksilöllisen persoonan kehittymistä. Suomessa elinikäisen oppimisen kansallisena tavoitteena on,

*että korkea koulutustaso ja hyvät oppimistaidot luovat ihmisille edellytykset oppia jatkuvasti uutta eri tarkoituksissa, ja että ihmisillä on kaikkina ikäkausina ja eri ympäristöjä hyödyntäen mahdollisuuksia ylläpitää ja kehittää osaamistaan.*⁴

Elinikäisen oppimisen periaatteiden käyttöönotolla halutaan edistää kilpailukykyä ja kansalaisten työllistettävyyttä mutta myös yhteiskuntaan integroitumista, aktiivista kansalaisuutta, henkilökohtaista kehitystä ja itsensä toteuttamista.

Yliopistojen täydennyskoulutus on valtion maksuperustelain mukaan maksullista liiketoimintaa. Oletuksena on, että maksajina ovat työnantaja, työvoimahallinto tai osallistujat itse. Nykykäytäntö on ongelmallinen, koska se saattaa koulutuksen tarvitsijat eriarvoiseen asemaan. Häviöinä ovat vähävaraiset ammattilaiset ja työyhteisöt luovilla aloilla.

¹ Sitran innovaatiotoimintaa koskeva fokusohjelma vuosille 2004-2008 siteerattuna artikkelissa Inkinen 2006, 19.

² Euroopan yhteisöjen komissio. 2001. Eurooppalaisen elinikäisen oppimisen alueen toteuttaminen. Komission tiedonanto. KOM (2001) 678; Opetusministeriö 2005. Elinikäinen oppiminen yliopistossa -työryhmä. Opetusministeriön työryhmämuistioita 2005:38.

³ Sama, 10.

⁴ Elinikäinen oppiminen yliopistossa -työryhmä. Opetusministeriö 2005, 11.

Esiselvityksen lähtökohtana on elinikäiseen oppimiseen liittyvä kysymys luovien alojen yliopistollisen täydennyskoulutuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä. Aikana, jolloin julkisen rahoituksen oikeutusta punnitaan rahoitettujen palvelujen tuottamana lisäarvona, kysymme: Mitä täydennyskoulutustarpeita on korkea-asteen tutkinnon suorittaneilla luovien toimialojen ammattilaisilla? Mitä mahdollisuuksia heillä on osallistua oman alansa ammatillista osaamista päivittävään, laajentavaan tai syventävään yliopistolliseen täydennyskoulutukseen? Mitä Oy Suomi Ab hyötyy luovien alojen yliopistolliseen täydennyskoulutukseen investoinnista? Mitä siitä seuraa, jos korkeakoulutuksen saaneiden luovien osaajien täydennyskoulutukseen ei investoida?

Esiselvityksessä hyödynnetään laajasti jo olemassa olevaa kirjallisuutta, raportteja ja tutkimusaineistoja, koska tässä vaiheessa ei ollut perusteltua lähteä tekemään aikaa vievää uutta tutkimusta. Esiselvityksen johtopäätelmiin on kuitenkin kirjattu tarpeellisen jatkoselvityksen kannalta keskeisiä tutkimuskysymyksiä.

Esiselvityksen toinen luku tarkastelee luovien alojen taloudellista merkitystä kansallisen kilpailukyvyn vahvistajana ja taloudellisen kehityksen veturina. Arvioitavaksi otetaan luovien alojen taloudelliset ja työllistävät vaikutukset sekä suomalaisen luovan talouden vahvuudet ja heikkoudet.

Kolmannessa luvussa luovan talouden ammattilaisista lähempään tarkasteluun otetaan taiteilijat ja heidän asemansa Suomessa. Katsauksilla taiteilijoiden koulutukseen, työllistymiseen, ammatillisen toiminnan erityispiirteisiin, työmarkkina-asemaan, tulonmuodostukseen ja tulotasoon, luodaan kuvaa niistä reunaehdoista, jotka säätelevät taiteilijoiden maksukykyä ja siten myös mahdollisuuksia osallistua täydennyskoulutukseen.

Neljännessä luvussa keskustellaan taidealan paradigman muutoksesta, joka on välttämätön, mikäli taiteilijoiden luovaa osaamista halutaan hyödyntää monipuolisesti kansallisen kilpailukyvyn ja hyvinvoinnin vahvistajana. Tämä myös ammatti-identiteettiä koskeva muutos on jo nyt aiheuttanut taiteilijoille uusia vaatimuksia ja luonut siten uusia osaamistarpeita, jotka liittyvät substanssiosaamisen päivittämisen ja syventämisen lisäksi yleis-, moni- ja soveltavan osaamisen laajentamiseen.

Taiteellisen luovuuden ja osaamisen kilpailukykyä ja hyvinvointia vahvistava merkitys on kiistatonta. Tämän osaamispotentiaalin käyttöönotto ja monipuolinen hyödyntäminen edellyttävät kuitenkin toimenpiteitä taideyliopistojen kolmanteen tehtävään ja erityisesti täydennyskoulutukseen liittyen. Taiteilijoiden yliopistollisen täydennyskoulutuksen järjestämistä koskevat suositukset ja lisäselvitystarpeet on koottu johtopäätöksiin luvussa viisi.

Esiselvitys on tehty IADE:n Suomen taideyliopistojen koulutus- ja kehittämisinstituutin ja Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö CUPORE:n välisenä yhteistyönä. Sen ovat laatineet koulutus- ja kehittämisspäällikkö Kai Lehikoinen ja tutkija Anna Kanerva. Esiselvityksen on rahoittanut opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osaston aikuiskoulutusyksikkö.

2. Luovien toimialojen merkitys Suomen kilpailukykyyn vahvistajana ja taloudellisen kehityksen veturina

Yhä suuremman osan taloudellisesta tuotannosta ollessa aineetonta palveluiden ja tuotteiden kulttuuriset ominaisuudet nousevat keskeisimpään rooliin. Luovuus ja kulttuuriset merkityksenantoprosessit on alettu nähdä keskeisenä tärkeinä kaikilla aloilla, joilla sisältö ja muoto muodostavat kilpailuedun globaaleilla markkinoilla. Näillä markkinoilla talous tunnustetaan luovaksi taloudeksi.⁵ Luovuus, innovatiivisuus ja jatkuva uudistuminen ymmärretään kriittiseksi menestystekijäksi ja talouskasvun mahdollistajaksi myös Suomessa.

Keskeistä luovassa taloudessa on mielikuvituksen ja luovuuden - henkisen omaisuuden - käyttö ja sen taloudellinen hyödyntäminen. Luova talous ja sen korostamat innovaatioiden ja aineettoman arvon tuottaminen tekevät keskeisimmäksi kilpailukykytekijäksi ihmiset ja heidän osaamisensa, inhimillisen pääoman.⁶ Uudet ideat, tieto ja osaaminen ovat luovan talouden tärkeimmät tuotantotekijät. Kansakuntien ja alueiden kilpailukykyyn ja menestymiseen katsotaan yhä enenevässä määrin riippuvan niiden kyvystä houkuttaa, kehittää ja hyödyntää luovien ihmisten osaamista. Erityisen merkittäväksi informaatiotaloudessa on nostettu kulttuurialojen sekä kulttuuriosaamisen merkitys ja kasvu.⁷ Markku Wilenius puhuu kulttuuriosaamisesta luovan talouden moottorina. Kulttuuriosaamista ovat Wileniuksen mukaan kaikki ne inhimilliset kyvyt ja organisatoriset tekijät, jotka edesauttavat kulttuurisen pääoman hyödyntämistä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja taloudellisessa toiminnassa.⁸ Taitelijoiden ja luovan työn tekijöiden muodostaman luovan "ekosysteemin" nähdään vaikuttavan paitsi liiketaloudellisiin ja teknisiin innovaatioihin myös ympäristön elinvoimaisuuteen.⁹

Luovuus tunnustetaan usein uusina ideoina, tulkintoina, käytäntöinä ja tuotteina. Luova talous yhdistetään olennaisena osana erityisesti taiteeseen ja kulttuuriin, mutta myös koulutukseen, tieteesiin, tutkimus- ja kehitystoimintaan sekä elinkeinoelämään sen kaikilla tasoilla. Keskeistä luovassa taloudessa on luovien alojen osajien ja hyödyntäjien vuorovaikutus sekä siitä syntyvää lisäarvo, synergia: innovaatioiden (teknologinen luovuus), liike-elämän (taloudellinen luovuus) sekä kulttuurin (taiteellinen ja kulttuurinen luovuus) yhdistäminen.¹⁰ Luovuus itsessään on kuitenkin kaikkien alojen ja toiminnan tasojen ominaisuus: luovuus on ensisijassa tekemisen tapa ja asenne, syvimmillään selviytymisstrategia. Luova talous on samoin koko talouden läpi kulkeva ajatus.¹¹ Luova talous näin ymmärrettynä ei siten ole pelkästään teknologisten innovaatioiden ja kulttuurin menestystä, joskin näillä aloilla on nähty olevan sen kehityksessä strateginen merkitys. Luovalla taloudella viitataan usein nimenomaan luoviin toimialoihin,

⁵ Mm. Kolme puheenvuoroa luovuuden edistämisestä. Luovuusstrategian osatyöryhmien raportit 2005; Suomi uuteen nousuun. Innovaatiot ja osaaminen huipputasolle. Antti Hautamäki & Tarmo Leimola (toim.) 2004; Flew 2002

⁶ Suomi uuteen nousuun. Sitra 2004; Suomi innovaatiotoiminnan kärkimaaksi. Sitra 2005.

⁷ Himanen 2004; Wilenius 2004.

⁸ Wilenius 2004.

⁹ Howkins 2001; Florida 2002; Florida & Tinagli 2004.

¹⁰ Mm. Florida 2002; Himanen 2004; Wilenius 2004.

¹¹ Ks. mm. Opetusministeriön Luovuusstrategia -prosessi, www.minedu.fi.

jolloin puhutaan laajasti kulttuurista ja taiteesta, kulttuurituotannosta ja kulttuurin toimialoista, joukkoviestinnästä sekä taiteen ja kulttuurin taloudellisesta merkityksestä.

Kulttuurisen luovuuden ja osaamisen merkityksen kasvu heijastuu kulttuurin taloudellisen merkityksen esiin nostamisena ja mm. taiteeseen, kulttuuripalveluihin, muotoiluun, matkailuun sekä viihteeseen ja vapaa-aikaan liittyvien tuotteiden ja sisältöpalvelujen kysyntänä. Kulttuurin talouteen ja kulttuurin toimialojen, tekijänoikeusalojen tai, 1990-luvun lopulta alkaen, luovien toimialojen tulevaisuuden mahdollisuuksiin ja kansantaloudellisiin vaikutuksiin on viime vuosina kohdistunut yleismaailmallinen mielenkiinnon aalto. Näistä luovien toimialojen käsite nostettiin Iso-Britanniassa Tony Blairin valtaantulon myötä 1990-luvun lopulla uudeksi kulttuurin talouden käsitteeksi nimenomaan tietoon perustuvan ja verkostoituneen talouden viitekehityksessä. Luovan talouden kehittäminen on valittu monissa maissa keskeiseksi kansainväliseksi kehitysstrategiaksi. Käsite on vahvasti kytköksissä kulloiseenkin poliittis-taloudelliseen viitekehitykseen¹² ja siksi sen määrittelyt ja rajaukset ovat kansainvälisesti monin paikoin selkiytymättömiä ja osin ristiriitaisiakin. Kansainvälinen luovien toimialojen buumi on perustunut pitkälti näkemykseen, jonka mukaan useat kulttuurin toimialat ovat kasvaneet keskimääräistä talouskasvua nopeammin ja niiden osuus palveluista on lisääntynyt.¹³ Työvoimavaltaiset kulttuurin toimialat näyttävät myös keskeisinä työllistäjinä. Kulttuuri-investointien ja talouskehityksen väliillä onkin havaittu selvä yhteys, minkä vuoksi kulttuuripolitiikan ja kulttuuriteollisuuden merkitystä korostetaan muun muassa Euroopan parlamentin viimeaikaisissa päätöksissä.¹⁴

Luovien toimialojen käsite kuvastaa myös kulttuurihallinnon parissa tapahtunutta paradigman muutosta: taiteen ja kulttuurin tulee julkisen tukensa legitimaatioksi osoittaa omaavansa kulttuuristen arvojen lisäksi myös taloudellisia ja sosiaalisia hyötyjä ja vaikutuksia. Luovien toimialojen käsitteen esiin tulon taustalla nähdään kulttuuriteollisuuden nouseminen julkisen päätöksenteon ja poliittisten toimenpiteiden kohteeksi. Siirtyminen luovien toimialojen käsitteen käyttöön kuvaa historiallista muutosta ja pyrkimystä laajentaa käsitystä luovuudesta julkisesti tuetusta taiteesta ja joukkoviestinnästä kohti uusia ja laajempia sovelluksia.¹⁵ Esimerkiksi Iso-Britanniassa luovien toimialojen määritelmä ulotetaan perinteisten kulttuurin toimialojen ohella myös uuden teknologian alueelle, ohjelmistoteollisuuden ja tietokonepalveluiden aloihin. Brittiläinen määritelmä vastaa pitkälti tekijänoikeusalojen määritelmää: luovia toimialoja ovat alat joilla tuotetaan, levitetään tai käytetään aineistoja, joihin kohdistuu henkisen omaisuuden tai tekijänoikeutta lähellä olevia oikeuksia. Luovien toimialojen talous on saanut runsaasti vetoapua nimenomaan ICT-alojen kasvusta perinteisempien kulttuurin toimialojen kasvun jäädessä monissa maissa huomattavasti vaatimattomammaksi tai jopa olemattomaksi.¹⁶

Suomalaisessa luovien toimialojen kansantaloudellisten vaikutusten arvioinnissa lähtökohdaksi on valittu tilastoviranomaisen kulttuurin toimialojen toimialaluokitus. Tilastokeskuksen ja opetusministeriön viimeaikaisessa kehitystyössä kohti kulttuurin satelliittitilinpitoa¹⁷ kulttuurin toimialat jaetaan neljään osa-alueeseen: taiteeseen ja kulttuuriperintöön, joukkoviestintään, muotoiluun ja mainontaan sekä viihteen toimialoihin.

Tässä esiselvityksessä luovat toimialat ymmärretään laajasti merkitysintensiivisen tuotannon kautta. Luovien alojen toimijoilla viitataan selvityksen tavoitteiden mukaisesti ensisijassa kuitenkin taiteen ja kulttuurin kentän ammattiryhmiin ja heidän osaamiseensa.

¹² Volkerling 2001.

¹³ Kulttuurin arvo? Opetusministeriö 2006.

¹⁴ Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös N:o 1855/2006/EY, Kulttuuri -ohjelman perustamisesta (2007-2013) 12.12.2006.

¹⁵ Cunningham 2001.

¹⁶ Kulttuurin arvo? Opetusministeriö 2006.

¹⁷ Kulttuurin arvo? Opetusministeriö 2006.

2.1. Luovien toimialojen taloudelliset ja työllistävät vaikutukset

Kulttuurin kansantaloudellisia vaikutuksia kuvataan tarkastelemalla kuinka suuri osa kansantalouden arvonlisäyksestä syntyy kulttuurin toimialoilla. Näiden toimialojen arvonlisäys oli Tilastokeskuksen tutkija Aku Alasen mukaan 4,1, prosenttia vuonna 1995 ja luku pieneni 3,7, prosenttiin vuoteen 2000 mennessä. Vuoden 2002 ennakkotietojen mukaan osuus on noussut 3,8 prosenttiin bruttokansantuotteesta (Alanen 2004).

TAULUKKO 1. Kulttuurin toimialojen osuus koko kansantaloudesta 1995 ja 2000- 2002

	1995	2000	2001	2002*
<i>Kokonaistuotos</i>	4,5	4,1	4,0	4,6
<i>Välituotekäyttö</i>	4,9	4,2	4,3	5,1
<i>Arvonlisäys</i>	4,1	3,7	3,7	3,8

* Ennakkotieto.

Lähde: Alanen 2004c.

Tarkasteltaessa arvonlisäyksen kehitystä ei kulttuurialojen kasvu näytä Suomessa olleen viimeisen reilun vuosikymmenen kuluessa erityisen nopeaa. Kulttuurin toimialat ovat kehittyneet maassamme itse asiassa hieman hitaammin kuin koko talous. Vain julkisen talouden kasvu oli tarkastelujaksolla hitaampaa kuin kulttuurin toimialojen kasvu. Suomessa joukkoviestinnän - mm. kirjojen, lehtien ja elokuvien tekemiseen ja jakeluun sekä televisio- ja radiotoimintaan liittyvien alojen - tuotannon arvo on noin puolet (48,7 % vuonna 2001) kaikista kulttuurin toimialoista ja se muodostaa noin 1,9 % bruttokansantuotteesta. Vastaavasti taidealat sekä muotoilu- ja mainosala muodostivat kumpikin vain 0,4 % maamme BKT:sta vuonna 2002.¹⁸

Kulttuurin toimialat ovat työvoimavaltaisia aloja. Tällä hetkellä Suomessa on enemmän kuin koskaan aikaisemmin taiteen ja kulttuurin ammattilaisia, joiden luova osaaminen voidaan nostaa merkittäväksi kansalliseksi kilpailutekijäksi. Tilastokeskuksen, Taiteen keskustoimikunnan ja Cuporen tutkimuksista¹⁹ voidaan tiivistää seuraavia toimialojen työllisyyden kehitystä kuvaavia lukuja:

- Kulttuurin toimialoilla työskenteli vuonna 2003 Suomessa noin 85 900 työntekijää, eli noin 4 prosenttia kaikista työllisistä samana vuonna. Luku on kansainvälisesti hyvä: yleensä kulttuurityövoiman katsotaan eri maissa oleva noin 2-4 prosenttia työllisestä työvoimasta. Eurostatin mukaan EU-maiden työllisistä kulttuurialan työtä teki vuonna 2002 kaikkiaan 4,2 miljoonaa henkilöä, mikä on 2,5 % kaikista alueen työllisistä. Tähän lukuun sisältyvät ammatista riippumatta kaikki kulttuurin toimialoilla työskentelevät työlliset.
- Kulttuurin toimialojen työntekijämäärät kasvoivat Suomessa kaikkiaan 14 % vuodesta 1995 vuoteen 2003. Keskimääräistä enemmän kasvoivat mm. elokuvien ja videoiden tuotanto ja jakelu (113 %) sekä mainosala (57 %). Julkisella sektorilla kirjastojen, arkistojen ja museoiden työntekijämäärä on pysynyt jotakuinkin entisellä tasolla.
- Tarkemmin kulttuuriammateissa työskenteli vuonna 2000 noin 66 000 henkilöä. Näistä noin 60 % työskenteli kulttuurin toimialoilla.

¹⁸ Kulttuuritilastot 2005.

¹⁹ Kulttuuritilastot 2005; Karttunen 2004; Lagerström 2004.

- Huomattavaa on, että vain noin 17 % kulttuuriammateissa toimivista työskenteli taiteen, muotoilun ja taidekäsityön ammateissa. Toisin sanoen taitelijat edustavat kulttuurin toimialoilla vain suhteellisen pientä kärkeä.²⁰
- Työllisten määrä näissä varsinaisissa taideammateissa nousi 1970 -luvulta 1990 -luvun puoliväliin mennessä Suomessa 79 %, kun koko työllinen työvoima supistui samana aikana 9 %.
- Sari Karttusen mukaan ammattiluokka, johon on sijoitettu taiteellisen työn ohella tekninen, luonnontieteellinen, yhteiskuntatieteellinen ja humanistinen työ - osapuilleen Richard Floridan (2002) "luovaa luokkaa" vastaavat työlliset - kasvoi samana aikana kokonaisuudessaan taidetta nopeammin, peräti 116 %.
- Vuosien 1995 ja 2000 väestönlaskentatietojen perustella taiteen työllisen työvoiman määrän kasvu on ollut selvästi hitaampaa (6 %) kuin koko työllisen työvoiman kasvu (15 %). Taiteen ammateissa työlliset ovat lisääntyneet eniten viihteen ja estraditaiteen aloilla perinteisten vapaa taiteen ammattien kuten kuvataiteilijoiden ja kirjailijoiden määrän supistuttua 1990-luvun jälkipuoliskolta.²¹

Taide- ja kulttuurisektorin 1970 -luvulta lähtenyt kasvu heijastaa käynnissä olevaa rakennemuutosta ja kehitystä kohti tieto- ja elämysyhteiskuntaa. Yleiseen kehitykseen suhteutettuna esimerkiksi taitelijoiden lukumäärä ei kuitenkaan ole kasvanut erityisen nopeasti. Elintason nousu, vapaa-ajan merkityksen kasvu ja koulutustason parantuminen ovat lisänneet taide- ja kulttuurialojen kysyntää voimakkaasti etenkin 1980-luvulta alkaen, mikä on lisännyt myös taidekoulutuksen määrää. Keskeisin selitys viimeaikaiseen taitelijoiden lukumäärän kasvuun onkin alan koulutuspaikkojen voimakas lisääntyminen ja suosio. Markkinakysyntä on suoraan kasvattanut taiteen työllisyyttä oikeastaan vasta viime vuosina eritoten design - ja viihdepalveluiden sektoreilla. Huomattavaa on, ettei työllisten kysynnän kasvu taidepitoisilla luovilla aloilla ja ammateissa, kuten esimerkiksi peliteollisuudessa tai webdesignin alueilla, tule esiin edellä esitetyissä luvuissa.²²

Yritysideat ovat kouriintuntuvia esimerkkejä innovaatioista ja luovuuden markkinakysynnästä. Pienyritykset ovat myös keskeisiä työllistäjiä. Luovien alojen ammattilaiset ovat yrittäjähakuisia: Suomessa eniten yrityksiä perustavat nykyään taide- ja kulttuurialan loppuutukinnon suorittaneet.²³ Esimerkiksi Taideteollista korkeakoulusta vuonna 2000 valmistuneista neljäsosa (24 %) toimi yrittäjänä kaksi vuotta valmistumisensa jälkeen. Suomalaisista taitelijoista 18 % toimi yrittäjänä vuonna 2000. Koko maan työvoimasta yrittäjien ja yrittäjäperheenjäsenten osuus oli samana vuonna 12 prosenttia, eli taiteilija-yrittäjien osuus oli hieman maan keskitasoa suurempi.²⁴ Vuonna 2004 Suomessa oli Tilastokeskuksen mukaan kaikkiaan 14 500 kulttuurin aloilla toimivaa yritystä. Kulttuurialan yritykset muodostavat siten noin kuusi prosenttia Suomen kaikista liikeyrityksistä. Lukumäärää tarkasteltaessa on kuitenkin huomioitava sen sisältävän varsinaisten taiteen ja kulttuurin toimialojen ohella joukkoviestinnän sekä mm. mainontaan ja viihde-elektronikkaan liittyvät toimialat. Eniten kulttuuriyrityksiä vuonna 2004 toimi mainonnan sekä arkkitehtipalveluiden ja taideteollisuuden toimialoilla. Samana vuonna kulttuurialan yrityksissä työskenteli noin 5 prosenttia kaikkien suomalaisten yritysten henkilöstöstä. Yritykset kulttuurin toimialoilla ovat keskimäärin pieniä, 2-3- hengen mikroyrityksiä.²⁵

²⁰ Lagerström 2004.

²¹ Karttunen 2004.

²² Sama.

²³ Luova työote - tuottava työ. Työministeriö 2005.

²⁴ Karhunen ja Rensujeff 2007.

²⁵ Kulttuuritilastot 2005.

Suorien talous- ja työllisyysvaikutusten ohella kulttuurin toimialoilla ja luovalla työllä nähdään olevan paljon positiivisia vaikutuksia, joita ei ole saatu vielä riittävästi näkyväksi tilastollisilla menetelmillä²⁶. Kulttuurin toimialojen suorien, kvantifioitavien kansantuotevaikutusten ohella laajemmin luovan talouden ja erityisesti eri alojen osaamisesta syntyvän yhteistyön näkökulmasta keskeisiä ovat alojen kerrannaisvaikutukset talouteen sekä suorat, mutta aineettomat vaikutukset innovaatioihin, tuotteiden differentiaatioon, sosiaaliseen hyvinvointiin ja siten lopulta taloudelliseen kilpailukykyyn. Potentiaalia kasvuun kulttuurin toimialoilla on juuri epäsuorien ja aineettomien vaikutusten kautta. Aineettomat vaikutukset välittyvät ja tulevat näkyväksi keskeisesti luovien alojen ammattilaisten osaamisessa sekä tätä osaamista yhdistelemällä ja soveltamalla sitä eri yhteyksissä myös poikkialaisesti. Kulttuurin sosiaalisten vaikutusten arviointi nähdään merkittävänä osana yhteiskuntapoliittisen tietoperustan kehittämistä tulevaisuudessa.²⁷

2.2. Suomalaisen luovan talouden vahvuudet ja heikkoudet

Suomalaisen innovaatiojärjestelmän ja luovan talouden vahvuusalueiksi mainitaan usein mm. korkeatasoinen koulutusjärjestelmä, vahva teknologiaosaaminen sekä panostukset tutkimus- ja kehitystoimintaan. Myös hyvä julkinen infrastruktuuri ja toimiva julkinen hallinto ja johtajuus tukevat luovan talouden kehitystä.²⁸ Hannele Koivusen mukaan suomalaisen kulttuurituotannon vahvuuksia ovat suuri luovuuspääoma, kulttuurin hyvä kotimainen infrastruktuuri, toimivat kotimarkkinat sekä korkealaatuinen luova tuotanto.²⁹

Keskeinen suomalaisen luovan tuotannon vahvuus on luovien alojen, taitelijoiden ja kulttuurityöntekijöiden korkea koulutus - ja osaamistaso. Suomalaisen koulutusjärjestelmän vahvuuksina esiin on nostettu erityisesti mm. koulutuksen maksuttomuus, opettajankoulutuksen korkea taso, tutkijakoulut sekä laaja aikuiskoulutus.³⁰ Taidekorkeakoulut ovat luovien alojen koulutuksen keskiössä. Työlliset taide- ja kulttuuriammateissa ovat paremmin koulutettuja kuin koko työvoima keskimäärin. Vuonna 2000 taiteen ja kulttuurin ammateissa toimivista korkeasteen tutkinnon oli suorittanut 41,2 prosenttia, kun vastaava osuus koko työllisestä työvoimasta oli 23,2 prosenttia.³¹ Taiteen keskustoimikunnan selvitysten mukaan vuonna 2000 taitelijoista 74 prosentilla oli taidealan ammatillinen koulutus ja 40 prosentilla oli takanaan oman taidealansa korkein ammatillinen koulutus. Samana vuonna ammatillisen tutkinnon suorittaneiden osuus 15 vuotta täyttäneestä väestöstä oli Suomessa 59 prosenttia.³²

Taidealan koulutusmahdollisuuksien parantaminen on ollut keskeinen tavoite suomalaisessa kulttuuripolitiikassa viime vuosikymmeninä. Etenkin taidealan ammatillisen koulutuksen määrän huomattava lisääntyminen on herättänyt kysymyksiä ylikouluttamisesta. Koulutettujen ammattilaisten määrän lisääntyminen toimii kuitenkin myös laadun varmistimena ja se pakottaa taitelijat luomaan uusia toimintatapoja ja hyödyntämään osaamistaan soveltavasti, mikä puolestaan uudistaa myös taiteen kenttää. Koulutuksen avulla luodaan paitsi taiteen ja kulttuurin alan ammatillaisia myös asiantuntevaa ja vaativaa yleisöä, mitä on myös pidetty suomalaisen kulttuurituotannon vahvuutena.³³

²⁶ Kulttuurin arvo? Opetusministeriö 2006.

²⁷ Ks. mm. Kulttuurin arvo? Opetusministeriö 2006.

²⁸ Florida & Tinagli 2004; Finnish National Innovation System. ERRIN 2005.

²⁹ Koivunen 2004.

³⁰ Finnish National Innovation System. ERRIN 2005.

³¹ Lagerström 2004; Mitchell & Kanerva 2004.

³² Rensujeff 2003; Karhunen & Rensujeff 2007.

³³ Karhunen 2004; Karttunen 2004; Taide on mahdollisuuksia. TAO 2002.

Suomessa liian kapea-alainen teknologiavetoisuus on luovan talouden ja taloudellisen kilpailukyvyyn kannalta myös heikkous. Innovaatiotoiminnan vaikuttavuus on jäänyt maassamme heikoksi: panostus informaatioteknologiaan ja tietoyhteiskuntarakenteisiin ei ole tuottanut riittävällä tavalla oloja (esimerkiksi yrittäjyyttä tai innovaatiohakuisuutta), josta voi syntyä kilpailukykyä ja hyvinvointia.³⁴

Toimialarakenne kulttuurin toimialoilla ei ole Suomessa riittävän kilpailukykyinen. Keskeisenä ongelmana nähdään luovuuden ja osaamisen kaupallistaminen: ideoiden konseptointi, tuotteistaminen, markkinointi ja vientiosaaminen. Kansainvälisen kilpailukyvyyn näkökulmasta bisnesosaaminen ja - luovuus ovat kriittisessä roolissa. Tuotteistamisen osaamattomuus lienee keskeisesti vaikuttanut joidenkin suomalaisten luovien toimialojen hitaampaan kasvuun. Liiketoimintaosaamisen puutteiden lisäksi riittämätön immateriaalioikeuksiin liittyvä osaaminen sekä pääoman vähyys hidastavat toimialojen kehitystä. Myös (kulttuuri-)yrittäjyyden vähyys on ongelmallista. Suomessa ei ole historiallisista syistä syntynyt kansainvälisesti menestyviä kulttuuriyrityksiä. Uhkana voidaan nähdä myös suomaalaisten luovien huippujen siirtyminen ulkomaille.³⁵

Luovien alojen kansainvälistymisen ja verkostoitumisen lisääminen, liiketoimintaosaamisen vahvistaminen, tietopohjan kehittäminen sekä osaamisen monialaistaminen ovat välttämättömiä toimia luovien alojen kasvupotentiaalin vapauttamisessa. Yrittäjyyttä kehitettäessä on tärkeää nostaa osaamis- ja palveluyritykset, joukossa kulttuuriyritykset, avainasemaan.³⁶ Edelliset osa-alueet ovat keskeisesti kytköksissä alan ammattilaisten osaamiseen ja siitä syntyvään monitieteiseen ja soveltavaan osaamiseen, yhteistyöhön ja verkostoitumiseen. Luovuus on avu, jota tulee jatkuvasti uusintaa ja luovuutta vie eteenpäin ennen kaikkea koulutus. Koulutukseen, tutkimukseen ja ajatteluun investoiminen lisäävät luovuuden arvoa ja tehokkuutta.³⁷

Erääksi ratkaisuksi informaatioyhteiskunnan toisessa vaiheessa on tarjottu luovan hyvinvointiyhteiskunnan mallia, jossa teknologiakeskeisen innovaatiopolitiikan määritelmää laajennetaan ja syvennetään uuden tiedon, osaamisen ja hyvinvoinnin kokonaisuudeksi ja yhteiskunnallisen kehittämisen näkökulmaksi. Tämä merkitsee myös kulttuurin ja hyvinvoinnin itseisarvoisen merkityksen tunnistamista ja tukemista.³⁸

Hyvinvoinnin kokonaisuudessa taiteella ja kulttuurialoilla sekä erityisesti kulttuuri- ja hyvinvointisektoreiden yhteistyöllä olisi strateginen merkitys. Poikkihallinnollinen yhteistyö on edellytys suomalaista hyvinvointia edistävien monialaisten hankkeiden toteuttamiselle ja taiteellisen osaamisen soveltamiselle taiteen ulkopuolisilla sektoreilla. Taiteen soveltava käyttö synnyttää sosiaalisia innovaatioita. Sosiaalisilla innovaatioilla viitataan esimerkiksi organisaatioiden järjestäytymisen tapoihin, yhteistyön muotoihin tai yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuihin.³⁹

Luova hyvinvointiyhteiskunta on haaste elinikäiselle oppimiselle. Luovan talouden ammattilainen joutuu sopeutumaan koulutuksen ja työn vuorottelemiseen sekä jatkuvan kouluttautumisen vaatimukseen. Keskeistä on miten osaamista ja taitoja käytetään eri tilanteissa luovasti ja tarkoituksenmukaisesti. Tällöin luova osaaminen voi olla kilpailukykyä ja laajemmin hyvinvointia vahvistava kansallinen avainkompetenssi.

Luovan talouden keskeiset ominaisuudet, jatkuva tarve uusiutumiselle, joustavuus, monitieteisyys ja eri alojen osaamisen yhdistäminen asettavat tutkimus-, kehittämis-,

³⁴ Luova työote - tuottava työ. Työministeriö 2005.

³⁵ Mm. Koivunen 2004; Himanen 2004; Suomi uuteen nousuun. Sitra 2004.

³⁶ Suomi uuteen nousuun. Sitra 2004.

³⁷ Mm. Howkins 2001.

³⁸ Himanen 2004.

³⁹ Luova työote - tuottava työ. Työministeriö 2005.

innovaatio- ja koulutusjärjestelmät sekä työelämän toisaalta haasteiden ja toisaalta mahdollisuuksien eteen. Yliopistollisella täydennyskoulutuksella on aivan keskeinen rooli sellaisten oppimisympäristöjen luomisessa, jotka vastaavat luovan talouden korkeasti koulutettujen ammattilaisten jatkuvasti muuttuviin oppimistarpeisiin. Julkinen investointi luovien toimialojen yliopistolliseen täydennyskoulutukseen on perusteltua, jotta luovien alojen ammattilaisten osaaminen saadaan paremmin hyödynnettyä. Julkinen varojen kohdentaminen on perusteltua myös taiteilijoiden taloudelliseen tilanteeseen ja työmarkkina-asemaan liittyen.

3. Taiteilijan asema

Minkälaiset mahdollisuudet taiteen alan korkeakoulututkinnon suorittaneilla on vahvistaa luovaa osaamistaan ammatillisen täydennyskoulutuksen avulla? Koulutukseen osallistumisen mahdollisuuksiin vaikuttavat koulutuksen tarjonnan ohella osallistujien ammatillisen toiminnan erityispiirteet, työmarkkina-asema ja tulotaso.

Taitelijan ja kulttuurityöntekijöiden asemaa tarkastelevien tutkimusten tulosten pohjalta voidaan sanoa, että näiden luovien alojen ammattilaisten mahdollisuus osallistua oman alansa täydennyskoulutukseen on vähäinen. Tarvetta koulutukseen on kuitenkin runsaasti, jotta luovat ammattilaiset voivat vahvistaa asemaansa työmarkkinoilla ja välittää ja soveltaa osaamistaan uusilla tavoilla.

3.1. Taiteilijoiden peruskoulutus ja työllistyminen koulutuksen jälkeen

Suomessa kulttuuri- ja taidealan ammatillista koulutusta annetaan ammatillisella toisella asteella, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa. Opetushallituksen vuoden 2002 koulutusluokituksen mukaan kulttuurialoja ovat käsi- ja taideteollisuus, viestintä- ja informaatiotieteet, kirjallisuus, teatteri ja tanssi, musiikki, kuvataide sekä kulttuurintutkimus ja taiteiden tutkimus.⁴⁰

Taide- ja kulttuurialan koulutuspaikat ovat viime vuosina olleet kysytyimpien joukossa kaikilla koulutustasoilla ammatillisista oppilaitoksista korkeakoulutasolle. Taidealan suosioon vaikuttaa paitsi alan koulutuspaikkojen lisääntyminen, myös työelämää kohtaan asetettujen odotusten ja mentaliteettien muutokset: taiteen alueella on mahdollista kehittää ja toteuttaa itseään, säädellä omia työaikoja ja työskentelytapoja sekä liikkua joustavasti työantajasta, projektista ja työyhteisöstä toiseen. Taiteen alaan kytkeytyy myös kasvavaa kansainvälistä potentiaalia ja uramahdollisuuksia.⁴¹ Työn itsenäisyys ja luovuus ovat monelle nuorelle turvattua toimeentuloa vahvempia kannustimia. Koulutuksessa olevat nuoret uskovat myös yleisesti pärjäävänsä urallaan hyvin epävarmoista työmarkkinoista huolimatta.⁴²

Taide- ja kulttuurialan koulutus on kasvanut ja laajentunut nopeasti. Ammatillisen koulutuksen määrän lisäksi koulutuksen taso on noussut ja alueellinen kattavuus on parantunut. Taitelijoiden koulutus on laajentunut samoin uusille alueille, esimerkiksi uusmedian ja taiteen soveltavan käytön suuntaan. Ammattikunnan kokoon nähden taide- ja kulttuurialan koulutus on Suomessa laajaa. Vuonna 2004 kulttuurialan ammatillisessa ja yliopistokoulutuksessa oli yhteensä 39 386 opiskelijaa ja tutkintoja suoritettiin 6 043 kappaletta. Taidekorkeakouluissa opiskelijoita oli saman vuonna 3 965 ja tutkintoja suoritettiin kaikkiaan 505.⁴³

Taidealan koulutus säätelee taidealoille tulevien asemaa ja vaikuttaa alan ammattilaisten lukumäärään, työllisyyteen sekä tulotasoon. Tutkinnon suorittaneiden määrät eri koulutusasteilla ja -aloilla eivät kuitenkaan suoraan osoita sitä henkilömäärää, joka siirtyy

⁴⁰ Kulttuuritilastot 2005.

⁴¹ Karttunen 2004.

⁴² Sama.

⁴³ Kulttuuritilastot 2005.

taidealan työmarkkinoille. Taidealan koulutuksesta valmistutaan myös muihin kuin taiteen ja kulttuurin alan ammatteihin. Tässä esiselvytyksessä päähuomio on taiteenalan korkeakoulututkinnon suorittaneiden tilanteessa.

Taiteilijan asema vuonna 2000 -tutkimuksen mukaan taiteilijoiden koulutustaso on korkea. Vuonna 2000 74 prosentilla taiteilijoista oli taidealan koulutus ja 40 prosentilla oli takanaan korkea-asteen koulutus.⁴⁴

Keskeinen erityispiirre taiteilijoiden koulutuksessa on se, että tutkintokoulutus on useimmilla aloilla moninkertaista. Taidealan tutkinnon jälkeen opintojaan jatkavien lukumäärä on hyvin korkea etenkin ammatillisen toisen asteen ja ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden keskuudessa suhteessa kaikkien alojen tutkinnon suorittaneisiin. Sen sijaan yliopistotasolla tutkinnon jälkeinen opiskelu on vähäisempää suhteessa muihin koulutusaloihin.⁴⁵

Koulutus ei takaa taiteen työmarkkinoilla työllisyyttä tai toimeentuloa. Tutkintojen painoarvo ja merkitys on laskemassa työmarkkinoilla koulutettujen määrän lisääntymisen myötä. Myös kilpailu vähistä työpaikoista on lisääntynyt. Tämä ei suinkaan ole yksinomaan taidealan ongelma. Luoviin ammatteihin kuitenkin päädytään entistäkin useammin juuri koulutuksen kautta - koulutus on ikään kuin vähimmäisedellytys ammatissa toimimiselle. Korkea koulutustaso ja jatkuva kouluttautuminen edistävät kansainvälistymistä ja moniammatillista joustavuutta. Koulutusohjelmien monipuolistuminen on mahdollistanut monenlaisten työtehtävien vastaanottamisen. Oppilaitokset ovat myös taitelijakoulutuksen saaneille merkittäviä työllistäjiä.⁴⁶

Karhunen ja Rensujeffin tuore raportti⁴⁷ antaa selvän käsityksen sekä taidealojen tilanteesta että taidealan koulutuksesta valmistuneiden sijoittumisesta. Raportista voidaan tiivistää seuraavia avainlukuja ammattikorkeakouluista ja yliopistoista taidealalle valmistuneista:

- Kulttuurialalta ammattikorkeakoulusta valmistuneiden työllisyys oli 70 prosenttia vuonna 2004. Taidealan yliopistotutkinnon vuosina 2000–2004 suorittaneista oli vuonna 2004 työllisinä 67 prosenttia ja työllisinä opiskelijoina 17 prosenttia.
- Työttöminä taidealan ammattikorkeakoulututkinnon vuosina 2000–2004 suorittaneista oli 7 prosenttia vuonna 2004. Vastaava luku taidealan yliopistotutkinnon suorittaneilla oli 5 prosenttia.

Karhunen ja Rensujeffin mukaan⁴⁸ valmistuneiden työllisyys vaihteli eri taidealojen välillä. Korkein työllisyys oli ammattikorkeakoulussa tanssin ja musiikin alalla pedagogitutkinnon suorittaneilla, musiikin maistereilla ja arkkitehteillä. Heikoimmin työllistyivät kuvataiteilijat, joista ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneista työttömiä oli 32 prosenttia vuosina 2003–2004. Vastaava työttömyysluku yliopistotutkinnon suorittaneista kuvataiteilijoista oli 18 prosenttia vuonna 2004.

Taidealan ammatillista koulutusta koskevista tutkimuksista käy ilmi, että kuvataidetta lukuun ottamatta suurin osa taidealoilla ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneista toimi 2000-luvun alkupuolella työsuhteissa - vaikkakin usein määrä- tai osa-aikaisissa sellaisissa. Alhainen toimeentulon taso oli seurausta määrä- ja osa-aikaisesta työstä. Teatteri-ilmaisun ohjaajat sekä tanssi- ja musiikkialalle valmistuneet toimivat useinten freelancereina ja vapaina taiteilijoina. 1990-luvun puolivälissä tehdyn tutkimuksen mukaan Kuvataideakatemiasta valmistuneista

⁴⁴ Rensujeff 2003.

⁴⁵ Karhunen & Rensujeff 2007.

⁴⁶ Karhunen 2004; Karhunen & Rensujeff 2007; Taide on mahdollisuuksia. TAO 2002.

⁴⁷ Karhunen & Rensujeff 2007.

⁴⁸ Karhunen & Rensujeff 2007.

kuvataiteilijoista vapaina taiteilijoina toimi 76 prosenttia, mutta monet heistä tekivät samalla muuta työtä, joka 58 prosentilla liittyi tavalla tai toisella taiteelliseen toimintaan.⁴⁹

Taide- ja kulttuurialojen koulutuksen määrästä on keskusteltu aktiivisesti sekä koulutus- että kulttuuripolitiikan piirissä viime vuosina. Toisaalta puhutaan opiskelijamäärien kasvattamisesta tietyillä aloilla, toisaalta vaaditaan aloituspaikkojen vähentämistä. Arvioitaessa taiteen ja kulttuurin alan koulutuspaikkojen tarvetta pitäydytään koulutustarveselvityksiin ja -ennusteisiin. Arvioiden pohjalta pyritään määrittelemään kulttuurialan osaamisen kysyntää, sen kasvua ja kysyntään vastaamista kouluttamalla. Ennusteet perustuvat ennen kaikkea työvoimaa koskeviin laskelmiin, mikä aiheuttaa taiteen alalla ongelmia, sillä vain harvoilla alueilla on havaittavissa selkeästi mitattavia työmarkkinoita. Kulttuurialaa koskevat koulutustarve-ennusteet ovat viime vuosina olleet varsin optimistisia ja yhteiskunnan tuleva kehitys on haluttu nähdä kulttuurimyönteisenä. Positiivisiin arvioihin vaikuttavat myös väestön ikääntymiseen, lisääntyvään vapaa-aikaan, teknologian kehittymiseen ja viime vuosina enenevässä määrin luovuuden ja innovatiivisuuden kilpailukykyvaikutuksiin liittyvät kehityskulut. Toisaalta taitelijoiden työllisyystilanteeseen ja työllisyysennusteisiin perustuvien näkemysten pohjalta on ehdotettu kulttuuri- ja taidealan opetuksen vähentämistä.⁵⁰ On selvää, että yhteiskunnassa tapahtumassa oleva kehitys korostaa kulttuurialan osaamisen merkitystä ja soveltamisen mahdollisuuksia. Kysyntään tulee vastata huomioimalla tämä sekä perustutkintojen että täydennyskoulutuksen sisältöjen suunnittelussa.

3.2. Taitelijoiden ammatillisen toiminnan erityispiirteet ja työmarkkina-asema

2000 -luvun alun Suomessa taiteilijoiden lukumääräksi on arvioitu noin 17 000-18 000 henkeä (ks. myös luku 2).⁵¹ Taiteilijoiden työmarkkinat jakautuvat toisaalta palkkatyöhön laitoksissa (esim. orkesterit, teatterit), toisaalta vapaisiin taiteilijoiden työmarkkinoihin: freelancer -työhön, yrittäjyyteen tai ns. vapaan taiteilijan ammatteihin.

Taiteilijoiden työtilanteelle ominaisia ovat lyhyet ja satunnaiset työsuhteet työttömyysjaksot ja siten tulojen epäsäännöllisyys. Taiteilijat tekevät tyypillisesti sekä taiteellista työtä, luovaa osaamista vaativaa muuta tai taiteeseen liittyvää työtä että kokonaan muiden alojen töitä.⁵² Niin sanottu moniammatillisuus ja useat, osin päällekkäiset työsuhteet ovatkin taiteilijoille tyypillisiä toimintatapoja, vaikkakin ne ovat yleistymässä myös muilla aloilla. Moniammatillisuudella viitataan sekä toimimiseen kahdessa tai useammassa ammatissa että toimimista useammassa työtehtävässä. Termillä voidaan viitata myös tarpeeseen kouluttautua moneksi ja kykyyn vaihtaa alaa sujuvasti eri työtehtävien mukaan. Kaija Rensujeffin tutkimuksen mukaan 37 prosenttia taitelijoista teki tutkimusvuoden aikana ainoastaan taiteellista työtä. Valtaosa (52 %) taitelijoista teki myös taiteelliseen työhön liittyvää työtä, minkä lisäksi noin viidesosa (21 %) teki myös muuta, ei-taiteellista työtä. Taiteelliseen työhön liittyvää ja taiteellista luovaa osaamista vaativaa työtä taitelijat tekevät sekä kiinnostuksen vuoksi että taloudellisista syistä, mutta muuta työtä tehdään ensisijassa taloudellisesta pakosta.⁵³

Luovien alojen ammattilaisten työhön kuuluu kapean oman alan osaamisen ohella kykyä moniosaamiseen ja taiteellista työtä sivuavien töiden hallintaan. Kysymys on taiteellisen työn ja taiteeseen liittyvän työn välisen suhteen rakentumisesta samalla kuin yksilöiden ja työmarkkinoiden välinen suhde muuttuu ammatillisten taitojen horisontaaliseen kehittämiseen

⁴⁹ Karhunen & Rensujeff 2007.

⁵⁰ Karhunen 2004.

⁵¹ Karttunen 2004.

⁵² Mm. Rensujeff 2003; Kulttuuritilastot 2005.

⁵³ Rensujeff 2003.

ja soveltamiseen. Samalla on korostunut yrittäjämäinen toimintatapa ja itsen johtamista korostetaan myös työsuhteissa toimivien keskeisenä ominaisuutena. Taitelijoiltakin odotetaan kykyä kokonaisuusien tuottamiseen ja työn "paketointiin". Kysymys voi olla myös taiteellisen työn alueen laajentumisesta kattamaan entistä suuremman kirjon erilaisia taiteelliseksi työksi määriteltäviä työtehtäviä.⁵⁴ Ammatillisen toiminnan laaja-alaisuus on taitelijoille ja kulttuurityöntekijöille sekä välttämättömyys että mahdollisuus. Laaja-alaisen osaamisen tukeminen on siten paitsi taitelijoiden sosiaalipolitiikkaa myös innovaatiopolitiikkaa.

Työn epävarmuus ja eriarvoistuminen on lisääntynyt suomalaisessa työmarkkinoilla yleisesti. Voidaan sanoa, että taideammatteihin perinteisesti kuuluneet piirteet, kuten työsopimusten lyhytaikaisuus, joustavuuden vaatimus sekä työn sosiaalinen ja maantieteellinen hajaantuneisuus ovat korostumassa yleisemminkin. Missä määrin muutokset työmarkkinoilla sitten vaikuttavat taitelijoiden tilanteeseen? Niissä ryhmissä, joissa epävarma työ on ollut muutenkin normi, ei yhtä suuria muutoksia ole tapahtunut. Kaija Rensujeffin mukaan näyttää siltä, että epävarmuuden lisääntymisestä kärsivät eniten ne taitelijat, joiden ammateissa vakituisiin työsuhteisiin työllistymisellä ja vakaalla työmarkkina-asemalla on ollut aikaisemmin suuri rooli.⁵⁵ Esimerkiksi taiteellisessa työssä esittävien taiteiden aloilla (teatterit, orkesterit) on tapahtunut siirtymää pitempiaikaisista työsuhteista määräaikaisiin ja etenkin teatterin alueella näyttelijöiden työttömyysjaksot ovat lisääntyneet huomattavasti 1990-luvun alun tilanteeseen verrattuna. Samassa yhteydessä on selvää, että keskeisissä kulttuuripalveluammateissa, joissa työnantajana on perinteisesti ollut valtio tai kuntasektori, työsuhteet ovat alkaneet muuttua määräaikaisiksi muiden julkisten palveluiden tahdissa.⁵⁶ Tilastokeskuksen työolotutkimuksen (1997) mukaan työsuhteiden määräaikaisuus on tyypillisintä pienissä yrityksissä ja työpaikoilla. Pätkätyöläiset työskentelevät alle kymmenen hengen työpaikoilla kaksi kertaa niin usein kuin muut. Määräaikaisia työsuhteita onkin suhteellisesti eniten alle 50 hengen työpaikoissa.⁵⁷ Tämä pätee myös luovien alojen yrityksissä ja työpaikoilla.

Kaija Rensujeffin tutkimuksen mukaan⁵⁸ vuonna 2000 kaikista suomalaisista taiteilijoista noin kolmannes työskenteli työsuhteessa. Yleisintä työsuhteessa toimiminen oli säveltaiteen, näyttämötaiteen sekä rakennustaiteen aloilla. Huomattavaa on että niilläkin taiteenaloilla joilla työllistymisaste on korkea, työsuhteiden määrä- ja osa-aikaisuus on hyvin yleistä.⁵⁹

Lyhytaikaisissa työsuhteissa tai toimeksiantosuhteissa toimivia freelancereita sekä henkilöitä, jotka työskentelivät vapaana taiteilijana ilman työsuhteita tai toimeksiantosuhteita, oli molempia samoin kolmannes koko taiteilijakunnasta. Freelancereita oli eniten kritiikin, tanssitaiteen ja elokuvan alalla kuvataiteilijoiden ja kirjailijoiden työskennellessä useimmiten vapaina taiteilijoina.

Yrittäjinä toimi vuonna 2000 18 prosenttia kaikista taitelijoista. Eniten yrittäjiä toimi valokuvataiteen (57 %) ja rakennustaiteen (40 %) aloilla. Kuten edellä (luku 2.1.) mainittiin, aktiivisimmin yrityksiä perustavat tällä hetkellä taiteen alan korkeakoulutuksen saaneet henkilöt. Yritykset kulttuurin toimialoilla ovat tavallisesti korkeintaan muutaman työntekijän mikroyrityksiä. Pienissä yrityksissä toimivien osaamisen on oltava laaja-alaista ja kattavaa; pienet yritykset eivät hyödy erikoistuneiden osaajien yhteistyöstä - sen sijaan yrittäjän itse on oltava moniosaaja.

Taidealan koulutettujen asema poikkeaa muiden alojen koulutettujen tilanteesta mm. työttömyyden osalta, joka paria poikkeusta lukuun ottamatta on taidealoilla korkeampaa.

⁵⁴ Karhunen & Rensujeff 2007; Rensujeff 2003.

⁵⁵ Rensujeff 2003.

⁵⁶ Mitchell & Kanerva 2004; Rensujeff 2003.

⁵⁷ Työolotutkimus. Tilastokeskus 1997.

⁵⁸ Rensujeff 2003.

⁵⁹ Karhunen & Rensujeff 2007.

Kaikkiaan 20 % taiteilijoista oli ollut työttömänä työnhakijana eripituisia jaksoja vuoden 2000 aikana. Työttömien osuus vaihtelee taiteenaloittain - kuvataiteilijoista 38 % ja tanssitaiteilijoista 34 % oli ollut työttömänä työnhakijana vuoden 2000 aikana. Suurimmalla osalla taiteenaloista luku oli reilusti suurempi kuin yleinen työttömyysaste tuolloin.⁶⁰ Vain kirjallisuuden ja rakennustaiteen edustajista alle 10 % oli ollut työttömänä työnhakijana vuoden aikana. Työttömyys oli yleisintä alle 35 -vuotiaiden ryhmään kuuluvilla sekä epävakaa työmarkkina- asemassa toimivilla taitelijoilla.

TAULUKKO 2. Taiteilijoiden (%) työmarkkina-asema taiteenaloittain vuonna 2000

Taiteenala	Työ- suhde* %	Free- lancer %	Vapaa taiteilija %	Yrittäjä %	Muu** %	Ei tait. työtä v. 2000 %
Elokuvataide	15	49	13	24	15	12
Kirjallisuus	3	27	58	6	16	12
Kuvataide	11	17	78	6	22	3
Monialaiset	14	35	47	19	18	6
Näyttämötaide	41	36	10	3	21	15
Rakennustaide	41	7	7	40	29	10
Säveltaide	45	41	20	9	15	8
Taideteollisuus	26	16	12	39	18	12
Tanssitaide	39	50	12	3	21	14
Valokuvataide	16	9	18	57	8	10
Kaikki taiteilijat ⁶¹	29	29	28	18	19	10

* Sis. myös toistaiseksi / usean vuoden voimassa olevat työsuhteet.

** Eläkkeellä, työttömänä yms.

Jakaumat on painotettu. Prosenttien yhteenlaskettu summa ei ole 100, sillä taiteilijat toimivat useissa työmarkkina-asemissa vuoden aikana.

Lähde: Rensujeff 2003.

Lähes puolet (49 %) elokuvataiteen alalla toimivista oli vuonna 2000 freelancereita. Yrittäjien osuus (24 %) alalla toimivista oli keskimääräistä suurempi. Työttöminä työnhakijoina vuoden 2000 aikana oli eripituisia jaksoja 28 % alalla toimivista. Elokuvataiteilijoista 35 prosenttia oli tehnyt ainoastaan taiteellista työtä, 60 prosenttia myös taiteelliseen työhön liittyvää työtä ja 8 prosenttia muuta, ei-taiteellista työtä. Yleisin sivutoimi oli opettaminen.

Yli puolet (58 %) kirjallisuuden alan taiteilijoista toimi vapaina taiteilijoina, vajaa kolmannes (27 %) freelancereina. Työttömien osuus alalla oli pieni, vain neljä prosenttia. Kirjallisuuden alalla toimivista 41 prosenttia oli tehnyt tutkimusvuoden aikana ainoastaan taiteellista työtä. Lähes yhtä moni, 39 prosenttia, oli tehnyt myös taiteelliseen työhön liittyvää työtä. Ei-taiteellista työtä tehneiden osuus oli poikkeuksellisen suuri muilla taiteenaloilla toimineisiin verrattuna, 29 prosenttia.

Kuvataiteilijoista 78 % toimi vapaana taiteilijana. Freelancereita oli 17 prosenttia. 38 prosenttia kuvataiteilijoista oli ollut tutkimusvuoden aikana eripituisia jaksoja työttömänä. Kuvataiteilijoista 32 prosenttia oli tehnyt ainoastaan taiteellista työtä vuonna 2000. Taiteelliseen työhön liittyvää työtä oli tehnyt 59 prosenttia ja ei-taiteellista työtä 23 prosenttia. Opetustehtävät ovat tärkeimpiä tulonlähteitä monille kuvataiteilijoille.

Näyttämötaiteilijoista 41 prosenttia toimi työsuhteessa vuonna 2000. Entistä harvempi näyttämötaiteilija työskenteli kiinnitettyinä ja entistä useampi toimi freelancerina (36 %). Työttömien osuus oli 23 prosenttia. Näyttämötaiteen alalla toimivista 44 prosenttia teki

⁶⁰ Tilastokeskuksen mukaan työttömyysaste vuonna 2000 oli 10 % ja työministeriön mukaan 13 %.

⁶¹ Sisältää myös kriitikot.

ainoastaan taiteellista työtä, 45 prosenttia myös taiteelliseen työhön liittyvää työtä ja 19 prosenttia muuta työtä. Jopa 38 prosenttia näyttämötaiteilijoista oli tehnyt vuoden aikana opetustyötä.

Säveltaiteilijat muodostavat suurimman ja sisäisesti heterogeenisen taiteenalaryhmän. Alalla toimii sekä esittäviä taiteilijoita, muusikoita ja solisteja että luovia taiteilijoita, lauluntekijöitä, sanoittajia, säveltäjiä ja sovittajia. Työsuhteessa toimi 45 prosenttia säveltaiteilijoista. Freelancerina toimivia oli alalla lähes yhtä paljon, 41 prosenttia ja vapaina taiteilijoita toimi 20 prosenttia. Työttömien osuus oli säveltaiteen alalla 21 prosenttia vuonna 2000. Alalla toimivista 37 prosenttia oli tehnyt ainoastaan taiteellista työtä. Puolet oli tehnyt myös taiteelliseen työhön liittyvää työtä ja ei-taiteellista työtä tehneitä oli 18 prosenttia. Myös säveltaiteen alalla opetustyöllä oli merkittävä osuus taiteelliseen työhön liittyvää ja muuta työtä tehneiden joukossa.

Taideteollisuuden alalla toimii useita, asemaltaan erilaisia, taiteilija-ammattiryhmiä, kuten teollisia muotoilijoita, taidekäsityöläisiä, muotitaiteilijoita, sisustusarkkitehtejä, graafisia suunnittelijoita tai kuvittajia. Alalla työskentelevistä 39 prosenttia toimi yrittäjinä. Työsuhte oli noin neljäsosalla (26 %) alan taiteilijoista. Taiteen alalla työskentelevistä 14 % oli ollut työttömänä vuonna 2000. Taideteollisuuden alalla toimivista taiteilijoista 36 prosenttia oli tehnyt vuoden aikana ainoastaan taiteellista työtä. Taiteelliseen työhön liittyvää työtä oli tehnyt 56 % ja ei-taiteellista työtä 17 prosenttia, joista puolet oli ollut opetustehtävissä.⁶²

Taidetanssin ammatillinen työskentely on viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana laajentunut baletin ja nykytanssin lisäksi eri tanssilajien soveltaviin tehtäviin vapaa-ajan sekä sosiaali- ja terveyssektorin alueille. Suurin osa tanssijoista työskentelee freelancereina. Vakituksessa työsuhteessa toimivia on vähän. Vuonna 2000 tanssitaiteilijoista 50 % toimi freelancereina ja 39 prosenttia työsuhteessa. Työttömien osuus oli suuri, 34 prosenttia. Moniammatillisuus on yleistä, vain 21 prosenttia tanssitaiteilijoista oli tehnyt ainoastaan taiteellista työtä vuonna 2000. Taiteelliseen työhön liittyvää työtä oli tehnyt 72 prosenttia ja ei-taiteellista työtä 21 prosenttia.

Yli puolet valokuvataiteen (57 %) alalla toimivista oli yrittäjiä ja 18 prosenttia toimi vapaina taiteilijoina. Työttömien osuus vuonna 2000 oli 11 prosenttia. Valokuvataiteilijoista vain 22 prosenttia oli tehnyt ainoastaan taiteellista työtä. Taiteelliseen työhön liittyvää työtä oli tehnyt 65 prosenttia ja ei-taiteellista työtä 20 prosenttia.⁶³

3.3. Taiteilijoiden tulonmuodostus ja tulotaso

Taitelijoille tyypillinen moniammatillisuus, työskenteleminen yhtäaikaaisesti useissa työtehtävissä ja työpaikoissa sekä taidesektorin sisä - että ulkopuolella merkitsee, että myös tulot kertyvät useasta eri lähteestä: taiteellisesta työstä, taiteelliseen työhön liittyvästä työstä, muusta työstä, apurahasta ja työttömyyskorvauksesta. Taitelijoiden tulonmuodostuksen erityispiirteet johtavat useampien kohdalla epäsäännöllisiin ja vaihteleviin tuloihin. Taiteelliseen työhön käytetty työaika ei välttämättä takaa tuloja taiteellisesta työstä. Myös taiteellisen työn tekemisen ja siitä saatujen tulojen ajallinen ero voi olla suuri.

⁶² Rensujeff 2003.

⁶³ Edellä kaikissa taiteenalakohtaisissa kuvauksissa lähteenä toimii Kaija Rensujeffin Taitelijan asema - tutkimus (2003). Tanssitaiteen osalta ks. myös Lakso 2004.

Taitelija-ammattien väliset ja sisäiset tuloerot ovat muiden tulonsaajaryhmien tuloeroihin verrattuna suurempia, ts. vain hyvin pienellä osalla taitelijoista kokonaistulot ovat vuositasolla suuret, enemmistön kokonaistulojen jäädessä pieniksi.⁶⁴ Myös taitelija-ammateissa ikä on merkittävässä asemassa tulojen suhteen ja ansiot nousevat iän ja kokemuksen myötä. Liiketaloudellisesti järjestetyn yliopistollisen täydennyskoulutuksen koulutustarjonta kohtaa siis kärjistetyksi taiteilijoiden maksukyvyyn vain huonosti ja joidenkin taitelijaryhmien osalta vielä huonommin.

Kaikkien taitelijaryhmien kokonaistulojen⁶⁵ mediaani oli vuonna 2000 23 546 €. ⁶⁶ Koko työllisen työvoiman kokonaistulojen mediaani oli samana vuonna 22 008 €. Taitelija-ammateista kuvataiteen, tanssitaiteen, valokuvataiteen ja taideteollisuuden aloilla toimivien tulotaso sijoittui koko työvoiman mediaanin alapuolelle. Kaikkien taitelijoiden tulotaso näyttää kokonaistulojen mediaanin kautta tarkasteltuna kohtalaiselta verrattuna koko työllisen työvoimaan. Tilanne kuitenkin muuttuu selvästi kun tulotason tarkastelussa huomioidaan koulutusmuuttuja. Luovien alojen ammateista saavutettava tulotaso on hyvin matala, kun taitelijoiden tilannetta verrataan muiden vastaavan tason - tavallisesti alempi tai ylempi korkeakoulututkinto - koulutuksen saaneiden suomalaisten tuloihin.⁶⁷

Suomalaisten taitelijoiden tuloista keskimäärin 50 % oli peräisin taiteellisesta työstä. Taiteellisesta työstä saatujen tulojen osuus oli suurin rakennustaiteen (66 %), näyttämötaiteen (64 %), säveltaiteen (62 %) ja elokuvataiteen (61 %) aloilla, ts. aloilla (elokuvataidetta lukuun ottamatta) joilla toimivilla on useimmiten vakaa työmarkkina-asema.⁶⁸ Taiteellisesta työstä saatujen veronalaisen tulojen mediaani oli 13 455 € vuonna 2000.

Apurahalla on keskeinen merkitys erityisesti vapaille taitelijoille, freelancereille ja yrittäjille. Apuraha saavien taiteilijoiden osuus onkin suurin niillä taiteenaloilla, joilla edellisiä toimii eniten ja erityisesti kirjallisuuden, kuvataiteen ja valokuvataiteen aloilla. Kaikista taitelijoista 27 prosenttia taiteilijoista oli saanut apurahaa vuonna 2000, apurahojen mediaanin ollessa 3 868 €.⁶⁹

Apurahojen myöntökohteet ovat muuttuneet parissakymmenessä vuodessa radikaalisti. Kun apurahoja ennen myönnettiin tutkimukseen, opiskeluun ja täydennyskoulutukseen, niin nykyisin rahaa jaetaan freelancetaiteilijoiden työllistämiseen ja taiteellisiin tuotantoihin. Valtion näyttämötaidetoimikunnan teatteripoliittisessa ohjelmassa (2006) todetaan, että taitelija-apurahojen jaossa ja suuntaamisessa olisi pyrittävä huomioimaan myös taitelijoiden täydennyskoulutustarpeet etenkin freelancer -taiteilijoiden koulutuksen osalta. Tavoite edellyttää kuitenkin lisäystä apurahoitukseen käytettävissä olevaan määrärahaan.⁷⁰ Kokonaan oma kysymyksensä on, tuleeko taiteen määrärahoista rahoittaa täydennyskoulutusta? Eikö sitä varten ole olemassa koulutuspoliittisia määrärahoja?

⁶⁴ Ks. esim. Rensujeff 2003.

⁶⁵ Konstruoidut kokonaistulot: veronalaiset tulot ja verovapaat apurahat laskettuna yhteen siten, että apurahojen verottomuudesta saatu etu huomioidaan. Konstruoitu kokonaistulo on arvio, jossa pyritään huomioimaan apurahojen merkitys taitelijoiden tulotasossa oikeassa suhteessa sen taloudelliseen merkitykseen. Rensujeff 2003, 50, 58.

⁶⁶ Rensujeff 2003.

⁶⁷ Sama.

⁶⁸ Rensujeff 2004.

⁶⁹ Rensujeff 2003.

⁷⁰ Valtion näyttämötaidetoimikunnan teatteripoliittinen ohjelma 2006.

TAULUKKO 3. Taiteilijoiden veronalaiset tulot ja apurahat taiteenaloittain vuonna 2000, keskiarvo (€) ja mediaani (€).

Taiteenala	Veronalaiset tulot		Apurahat	
	ka	med	ka	med
Elokuvataide	25 328	21 864	8 720	6 488
Kirjallisuus	22 122	16 819	6 432	5 046
Kuvataide	14 957	11 773	6 702	841
Monialaiset	23 424	20 368	5 685	6 317
Näyttämötaide	25 349	24 340	3 883	3 700
Rakennustaide	28 199	26 910	20 185	2 523
Säveltaide	26 025	25 228	4 433	841
Taideteollisuus	24 723	21 483	5 109	3 027
Tanssitaide	17 592	16 526	4 029	2 523
Valokuvataide	19 438	16 819	5 212	3 364
Kaikki taiteilijat ⁷¹	23 649	21 767	6 292	3 868

Lähde: Rensujeff 2003.

Huolimatta siitä, että taiteen ja kulttuurin ammattilaisten määrä on lisääntynyt viime vuosikymmeninä huomattavasti ovat alan työntekijät ja erityisesti taiteilijat - korkeasta koulutuksestaan huolimatta - jäämässä palkkakehityksessä kauas muista yhteiskunnan sektoreista ja vastaavan tasoisen koulutuksen saaneista asiantuntijoista. Erityisen vaikeassa tilanteessa ovat freelancer -taitelijat. Ilmiö ei ole ainoastaan suomalainen ja siihen on kiinnitetty huomiota esimerkiksi Yhdysvalloissa. Tutkija Ann Galliganin mukaan taiteilijoiden ammatillisen jatkokoulutuksen sekä businessosaamisen vähyyks vaikeuttavat taiteen harjoittamisen edellytyksiä. Taitelijoiden sosiaalisen aseman tunnistamattomuus sekä taloudellisen vakauden puute vaikeuttavat samoin pitkäjänteistä urakehitystä.⁷²

Taiteen keskustoimikunnan taiteenaloittaisten tutkimusten (vuosina 1984-1993 toteutetut ja tuoreimmat taiteilijan asemaa koskevat tutkimukset⁷³) valossa näyttää siltä, ettei taitelijoiden tulotaso ole noussut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Myös taiteenalojen keskinäiset tuloerot näyttäisivät pysyneen jotakuinkin samana, mikä viittaa taitelijoiden työmarkkina-aseman ja siten tulotason olevan keskeisesti rakenteellisia kysymyksiä.⁷⁴ Kaija Rensujeffin mukaan tulokehitys taitelijoilla on itse asiassa ollut pikemminkin negatiivinen verrattuna sekä heidän aikaisempaan tulotasoonsa että muiden alojen ammateissa toimiviin työllisiin vuonna 2000. Verratessa taitelijoiden tilannetta vuosina 1992 ja 2000 tulotaso näyttää pudonneen kirjallisuuden, näyttämötaiteen ja säveltaiteen aloilla toimivilla taitelijoilla. Erityisesti perinteisesti normaalityösuhteisiin työllistyneet näyttämötaitelijat ovat kärsineet työmarkkinoiden epävarmuuden lisääntymisestä, työtilaisuuksien vähenemisestä ja työsuhteiden muuttumisesta epätyypilliseksi.⁷⁵ Näyttämötaitelijoiden ansiotaso on jäänyt viimeisen vuosikymmen aikana noin viidenneksen yleisestä ansiotason kehityksestä.⁷⁶

Kulttuurin ja taiteen alat ovat matalapalkka-aloja myös vakituisia työsuhteita tarkasteltaessa. Kunnalliset kulttuurilaitokset ovat keskeisiä esittävien taitelijoiden työllistäjiä. Tilastokeskuksen tietojen mukaan kokoaikaisen täysipalkkaisen kunta-alan henkilöstön (koko henkilöstö) keskimääräinen kokonaisansio oli vuonna 2004 2 208 euroa/kk. Näyttelijöiden ja ohjaajien kokonaisansiot kunnissa olivat 1 937 euroa/kk ja klassisen musiikin säveltäjien, muusikoiden ja

⁷¹ Sisältää myös kriitikot.

⁷² Galligan 2001.

⁷³ Erityisesti Rensujeff 2003.

⁷⁴ Rensujeff 2004; Rensujeff 2003.

⁷⁵ Rensujeff 2003.

⁷⁶ Rensujeff 2003; Valtion näyttämötaitetoimikunnan teatteripoliittinen ohjelma 2006.

laulajien 2 308 euroa/kk. ⁷⁷ Tässäkin yhteydessä on muistettava, että taiteen ja kulttuurin aloilla toimivat ovat keskimääräistä useammin suorittaneet alansa korkeimman ammatillisen koulutuksen.

Teatterin kentällä erityinen ongelma tänä päivänä on ilman teatteri- ja orkesterilain nojalla myönnettäviä valtionosuuksia toimivien teattereiden ja teatteriryhmien (vapaa teatterikenttä) jäsenten tekemä alipalkattu ja palkaton työ. Vapaan teatterikentän ryhmät ovat lisääntyneet rajusti 1990-luvulta alkaen - osin siksiin etteivät valtionosuuksien piirissä olevat teatterit kykene työllistämään uusia nuoria teatterintekijöitä. Tuoreen selvityksen mukaan vapaiden ryhmien toimijoista noin 60 % on suorittanut teatterialan korkea-asteen koulutuksen. Samalla keskimääräinen palkattoman työn osuus teatteriryhmien rahoituksesta on samoin n. 60 %. Vain vähemmistö ryhmistä kykenee maksamaan jäsenilleen työehtosopimusten mukaisia palkkoja. ⁷⁸

Suomalaisen teatterin tulevaisuus teatterintekijöiden ja kuntien silmin -selvityksen mukaan suuri osa valtionosuus lainsäädännön piirissä olevista teattereista pyrkii panostamaan henkilökunnan koulutukseen ja hyvinvointiin tarjoamalla säännöllisesti koulutusmahdollisuuksia, tyky-toimintaa tai seminaareja. Henkilökunnan lisäkoulutus nähdään teattereissa keskeisenä toimintaa kehittävänä mahdollisuutena. Koulutuksen ja kehittämisen esteenä ovat kuitenkin usein aika ja taloudelliset resurssit. Kiireisen työtahdin vuoksi koulutukseen on vaikea irrottautua, eivätkä teatterit kykene kustantamaan taitelijoiden pitkiä koulutusjaksoja, Teattereiden entisestään kiristynyt talous vaikeuttaa henkilöstökoulutuksen järjestämistä. Valtion näyttämötaidetoimikunnan teatteripoliittisessa ohjelmassa teattereiden kykenemättömyys kohdentaa määrärahoja henkilöstön täydennyskoulutukseen nähdään keskeisenä ongelmana. Ruotsinkielisillä teattereilla ongelmia aiheuttaa myös ruotsinkielisen koulutuksen puuttuminen. ⁷⁹

Henkilökunnan täydennyskoulutusresurssien puute (puute ajasta, mutta ennen kaikkea rahasta - kiireellisemmät koulutustarpeet on saatu kartoitettua, rahat henkilökunnan osaamisen päivittämiseen, uusien työtapojen etsintään, työssä jaksamiseen ym. puuttuvat) ⁸⁰

Koulutus ei tutkimusten mukaan sinänsä vaikuta suoraan taiteellisesta työstä saatuihin tuloihin. Ainoastaan sekä taidealan tai muun alan yliopisto- tai korkeakoulututkinto vähentää hieman alimpaan tuloluokkaan ja nostaa vastaavasti ylimpään tuloluokkaan kuuluvien osuutta tarkasteltaessa taitelijoiden kokonaistuloja. Taitelijoiden tulojen kannalta ratkaisevaa on kyseessä oleva taiteenala sekä työmarkkina-asema. Muodollisen koulutuksen myötä taitelijoiden on kuitenkin helpompi työllistyä taiteen lähialoille, taiteen soveltaviin tehtäviin tai kokonaan muille aloille ja löytää sitä kautta toimeentuloa luovalle taiteelliselle osaamiselleen. ⁸¹

Laaja koulutus helpottaa myös joustavaa liikkumista oman ammattialan sisällä ja lisää kansainvälistymisvalmiuksia. Tässä koulutus voidaan laajentaa koskemaan myös ammatillista täydennyskoulutusta. Koulutuksen avulla taitelijoiden luova osaaminen on mahdollista saada horisontaalisesti kaikkien niiden alojen käyttöön, jotka hyötyvät luovasta osaamispanoksesta. ⁸²

⁷⁷ Kulttuuritilastot 2005.

⁷⁸ Kanerva ja Ruusuvirta 2006; Valtion näyttämötaidetoimikunnan teatteripoliittinen ohjelma 2006.

⁷⁹ Samat.

⁸⁰ Kanerva ja Ruusuvirta 2006.

⁸¹ Rensujeff 2003.

⁸² Rensujeff 2003; Karhunen 2004.

4. Osaamistarpeet ja täydennyskoulutukseen osallistumisen mahdollisuudet

4.1. Täydennyskoulutus- ja kehittämistarpeet

Taide- ja taiteilijapoliittisen toimikunnan ehdotuksessa valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi⁸³ todetaan, että:

..[t]aiteenaloilla tapahtuneiden muutosten vuoksi taiteilijoilta edellytetään ammatillisen osaamisen ohella myös uusia taitoja. Tarvetta osaamisen päivittämiseen ja uusien taitojen omaksumiseen on sekä yksittäisillä ammatinharjoittajilla että taideorganisaatioilla. Taiteilijoiden ammatillisesta täydennyskoulutuksesta huolehtiminen liittyy tähän ammattitaidon uudistamiseen. Erityisesti tämä koskee freelancereita ja pienyrittäjiä sekä toisaalta taideopettajia.

Tässä luvussa tarkastellaan lähemmin luovien toimialojen kehittämis- ja täydennyskoulutus-tarpeita, joita yhteiskunnan ja toimintakulttuurien muutos ovat synnyttäneet. Näihin tarpeisiin vastaaminen on tarpeellista mikäli taiteilijoiden osaamispotentiaali ja siihen liittyvä luovuus halutaan paremmin käyttöön uusien innovaatioiden kehittämisessä ja kansallisen kilpailukyvyn vahvistamisessa.

Kuten edellä todettiin, muodollinen koulutus ei ole enää työllistymisen tae vaan perusedellytys. Työllistymiseen tarvitaan muodollisen substanssiosaamisen lisäksi yleisiä työelämätaitoja⁸⁴, henkilökohtaisia verkostoja sekä kykyä käyttää omaa osaamistaan lisäarvon tai kilpailuedun tuottamiseen työnantajalle.

4.2. Yleisosaamisen ja moniosaamisen laajentaminen

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen julkaisemassa taide- ja kulttuurialojen elinkeinorakenteen muutosta ja lähitulevaisuuden osaamistarpeita selvittävässä tutkimuksessa⁸⁵ täydennyskoulutus nähdään keskeisenä luovien toimialojen positiivisen kehitysskenaarion ennakkoehtona. Taidealalla täydennyskoulutustarve liittyy erityisesti yleisiin ammatillisiin taitoihin. Lagerström ja Mitchell viittaavat vastavalmistuneisiin tutkimuksiin, jotka korostavat ”että taiteellinen työ on tehnyt tunkeutumisen yritystoiminnan piiriin”⁸⁶. Koulutuksen saaneiden työllistyminen yrityksiin lisääntyi 56,5 prosentilla vuosina 1997–2000. Tutkimus osoittaa myös sen, että taidekoulutuksen saaneet joutuvat taide- ja kulttuurialalla kilpailemaan yliopiston

⁸³ TAO 2002, 66.

⁸⁴ Ks. esim. Tuomi-Gröhn 2001, Tynjälä et al. 2004, Lonka & Paganus 2004.

⁸⁵ Lagerström & Mitchell 2005.

⁸⁶ Lagerström & Mitchell 2005, 198.

humanistisen ja kaupallisen koulutuksen saaneiden kanssa.⁸⁷ Luova osaaminen nähdään työmarkkinoilla varmasti taidealan koulutuksen saaneiden keskeisenä vahvuutena. Samalla kuitenkin on hyvä tiedostaa, että liiketoiminta-ajatteluun, hallintoon ja johtajuuteen liittyvät osaamispuutteet näyttäytyvät työnantajien näkökulmasta vastaavasti taiteilijoiden ammatillisena heikkoutena.

Taiteen ja kulttuurin ydinalueille kohdistetun asiantuntijakyselyn mukaan alan kehitysnäkyymiin liittyvät keskipitkän aikavälin (5-8 vuotta) osaamistarpeet jakautuvat kolmeen osa-alueeseen:

- luovan työn tekijöiden yksilölliseen taideosaamiseen,
- taiteenalan ammattikunnan asemaa ja näkyvyyttä edistävään osaamiseen, sekä
- osaamiseen, joka yhdistää taiteen ja kulttuurin ammattilaiset vahvemmin teolliseen tuotantoon ja palveluihin edistäen yleistä taloudellista kasvua ja työllisyyttä.⁸⁸

Koulutustarpeisiin liittyä ammattialakohtaisia vaihteluja, jotka erotellaan yksityiskohtaisemmin Lagerströmin ja Mitchellin⁸⁹ tutkimuksessa. Tässä esiselvityksessä tyydymme listaamaan taide- ja kulttuurialan substanssiosaamisen ulkopuoliset koulutustarpeet, joita ovat:

- liiketoiminta- ja yrittäjyysosaaminen
- tuotantoprosessien tuntemus
- uudet IT -sovellukset luovassa työssä ja yrittäjätoiminnassa
- lakiasiat: tekijänoikeus- ja sopimuslainsäädäntö ja -käytännöt
- markkinointi ja mainonta: erityisesti oman osaamisen markkinointi
- yleisöanalyysit
- kansainväliseen liiketoimintaan liittyvä osaaminen
- tuotekehittäminen
- tuote- ja palvelukonseptointi
- ammatillisen identiteetin profilointi
- verkottuminen ja sosiaaliset vuorovaikutustaidot
- varsinaisella sisältötuotannolla ja taiteellisilla arvoilla kilpailu

Osaamistarpeita koskevassa analyysissä täydennyskoulutustarpeet voidaan nähdä kohdistuvan toisaalta yleisosaamisen, toisaalta monitoimiosaamisen laajentamiseen.⁹⁰ Näin siis koulutustarpeet näyttäytyvät, kun niitä pohtivat taide- ja kulttuurialan koulutuksen asiantuntijat, joilla on riittävä etäisyyttä arvioida kriittisesti taide- ja kulttuurialan toimintakulttuuria ja -mahdollisuuksia.

Mielenkiintoista on, että taiteilijat itse, ainakin erällä taiteen alueilla, eivät näyttäisi tunnistavan muita kuin omaan substanssiosaamiseen liittyviä osaamistarpeita. Esimerkiksi tanssitaiteilijoille tehdyssä kyselyssä 71 prosenttia vastanneista (n=99) koki tarvitsevansa jatkotai täydennyskoulutusta.⁹¹ Koulutustarve kohdistui kuitenkin lähes yksinomaan taiteelliseen substanssiin kuten tanssin tekniikkapainotteisiin kursseihin, fyysiseen esiintymiseen, lastentanssin sisältöihin, improvisaatioon, näyttelijäntyöhön, teatteri- ja puheilmaisuuksiin, lauluun ja musiikkiin. Myös teknologiseen osaamiseen liittyvät koulutustarpeet kohdistuivat taiteellisen sisällöntuottamisen ympärillä olevaan substanssiin kuten näyttämö-, valo- ja äänisuunnitteluun sekä videointiin. Tuotantoprosesseja koskevista osaamistarpeista kartoituksessa mainitaan vain tuottaminen ja kaupalliseen osaamiseen liittyvistä osaamistarpeista markkinointi. Eri

⁸⁷ Lagerström & Mitchell 2005.

⁸⁸ Lagerström & Mitchell 2005, 199.

⁸⁹ Lagerström & Mitchell 2005, 199-201.

⁹⁰ Lagerström & Mitchell 2005, 202.

⁹¹ Lakso 2004.

toimialojen leikkaaville pinnoille sijoittuvista poikkialaisista osaamistarpeista mainittiin vastaavasti ainoastaan tanssiterapia.⁹²

Tarkempi analyysi osoittaa, että substanssiosaamisen painottuminen tanssitaiteilijoiden vastauksissa johtunee kyselytutkimuksessa olevasta vääristymästä. Koulutustarpeiden sisältöjä kartoittavissa kysymyksissä valmiit vastausvaihtoehdot painoutuivat nimenomaan tanssiin läheisesti liittyviin osa-alueisiin, kuten kehonhuoltoon, tanssin tekniikoihin, pedagogiikkaan, koreografiaan ja tanssijan työhön.⁹³ Yleisosaamista ja moniosaamista koskevien kysymysten puuttuminen kysymyspatteristosta voi olla merkki siitä, ettei edes ammattiyhdistystasolla, jolla tutkimus tehtiin, vielä tiedosteta riittävän selkeästi niitä strategisen kyvykkyyden osatekijöitä, joita työelämässä selviäminen ja menestyminen edellyttävät.

Liiketoimintaosaaminen ja yleiset ammatilliset taidot kuten verkostoituminen sekä sosiaaliset vuorovaikutustaidot ovat substanssiosaamisen rinnalla kynnyskompetensseja. Niitä tarvitaan taide- ja kulttuurialalla, jotta asiakkaiden tarpeisiin kyetään vastaamaan edes minimitasolla, tulosta voidaan tuottaa ja toiminnan jatkuminen taata. Menestykseen tarvitaan puolestaan kilpailuetua tuottavia avainkompetensseja ja ainutlaatuisia resursseja, joita kilpailijoiden on vaikea kopioida tai hankkia.⁹⁴ Luova osaaminen, johon liittyy kyky tuottaa ennakkoluulottomasti uusia innovaatioita ja palveluja, voi olla menestystä tuottava avainkompetenssi suomalaisella taide- ja kulttuurialalla, jos sitä ymmärretään hyödyntää oikein. Taide- ja kulttuurialalla korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden yleisosaamisen ja moniosaamisen laajentaminen tulee nähdä taideyliopistojen täydennyskoulutusyksikköjen yliopistojen kolmanteen tehtävään kuuluvana yhteiskunnallisena kehittämishaasteena. Tähän haasteeseen vastaaminen edellyttää julkisten resurssien uudelleenkehittämistä.

4.3. Yrittäjyys

Luovien alojen yritystoiminnan kasvusta ja siihen liittyvistä haasteista on kirjoitettu mm. opetusministeriön tuoreessa luovien alojen yritystoiminnan kehittämistä käsittelevässä julkaisussa.⁹⁵ Selvityksessä luovien alojen yrittäjyys nähdään osana suomalaisen yhteiskunnan murrosta, johon liittyy mm. julkisen palvelutuotannon siirtyminen yksityiselle sektorille. Lisäksi luovien toimialojen rajapinnat muiden toimialojen kanssa nähdään luovien alojen yritystoiminnan kannalta merkittävänä mahdollisuutena.⁹⁶

Eräillä luovilla toimialoilla, kuten esimerkiksi muotoilun ja taideteollisuuden aloilla, yrittäjyyteen liittyvillä opintosisällöillä on selvää tilausta, sillä monille alalla toimiville itsen työllistäminen yrittäjänä näyttäytyy merkittävänä työllistymisvaihtoehtona.⁹⁷ Luovien alojen yritystoiminnan kehittämiseen on Suomessa saatavilla rahoitusta eri lähteistä. Esimerkiksi tuotekehitykseen on mahdollisuus hakea rahoitusta Tekesin kautta. TE-keskukset, uusyrittäjäkeskukset, yrityshautomot, seudulliset kehittämissyhtiöt sekä Finvera ja Finpro tarjoavat yrityksille erilaisia konsultointi-, koulutus-, ohjaus-, kansainvälistymis- sekä rahoituspalveluja. Nämä palvelut ovat yleensä suunnattu jo olemassa oleville yrityksille tai yrittäjyyttä suunnitteleville. Taiteilijalla tai muulla luovien alojen ammattilaisella pitää kuitenkin olla positiivinen ja realistinen käsitys yritystoiminnasta sekä sisäinen motivaatio yrittäjyyteen, jotta hän kykenee hyötymään näistä palveluista.

⁹² Sama.

⁹³ Sama.

⁹⁴ Johnson et al. 2005; Näsi & Aunola 2002.

⁹⁵ Luovien alojen yritystoiminnan kehittäminen. Opetusministeriö 2006.

⁹⁶ Sama.

⁹⁷ Veräjänkorva 2006.

Luovilla aloilla erityisesti taidekontekstissa yrittäjäksi ryhtyminen ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Yrittäjyyttä ei ymmärretä taiteellisen toiminnan mahdollistajana ja/tai yrittäjäksi positioitumista vierastetaan historiallisista syistä. Asenteellinen suhtautuminen yrittäjyyteen sekä tiedon ja yritysperinteen puuttuminen on nähty yrittäjäksi ryhtymisen keskeisinä esteinä taidealalla.⁹⁸ Yrittäjyysnäkökulma ei ole kuulunut perinteiseen taiteilijakoulutukseen edes muotoilun ja taideteollisuuden alalla, vaikka tuotesuunnittelu mielletään helposti osaksi kaupallista yritystoimintaa.⁹⁹

Taideoiloilla ajatellaan usein yrittäjämäisen toiminnan olevan ristiriidassa taiteen tekemisen intressien kanssa. Toki on myös luovia toimialoja, joissa yrittäjyys nähdään luontevana tapana toimia ja elättää taideoisaamisella sekä itseä että muita. Suomalaisessa taiteen diskurssissa taiteen julkista tukea pidetään usein itsestäänselvyytenä. Taiteen kentälle valmistuvien nuorten taiteilijoiden oletetaan löytävän työtä pääosin julkisin varoin rahoitetuissa taidealan instituutioissa ja ryhmissä tai elättävän itsensä apurahan turvin vapaana taiteilijana. Taidealojen ammatillisiin ja yliopistotasoisin tutkintoihin liittyy vain harvoin yrittäjyyteen liittyviä opintoja. Tutkintojen sisällöissä painotetaan substanssiosaamista. Ajatus julkisen tuen varaan rakentuvasta taide- ja kulttuuritoiminnasta näkyy osittain myös keskusteltaessa uudenlaisesta ns. kolmannella sektorilla tehtävästä taidetyöstä ja taiteilijan työnkuvasta. Ongelmallista on, ettei tämän tyyppiseen työhön ole kohdistettu erillisiä resursseja valtion nykyisessä taiteen tukijärjestelmässä. Yksityisiltä säätiöiltä ja yrityksiltä hankittu määräaikainen projektirahoitus nähdään samoin ongelmallisena ja riittämättömänä.¹⁰⁰

Soveltavaa taideoisaamista kolmannelle sektorille tarjoavien taiteilijoiden työllistyminen on heikkoa julkisen rahoituksen puuttuessa ja yksityisen tuen ollessa niukkaa. Muutosta voidaan saada aikaan paitsi lisäämällä julkista rahoitusta, myös tunnistamalla kolmannelle sektorille tehtävä taideoisaamista soveltava työ yhteiskunnallisesti arvokkaaksi yrittäjämäiseksi palvelutoiminnaksi. Siitä tulee ja voidaan maksaa liiketoimintaperusteisesti. Tämä kuitenkin edellyttää, että taidealan koulutuksissa ja erityisesti taidealan yliopistollisessa täydennyskoulutuksessa panostetaan opintokokonaisuuksiin, joissa opitaan yritystoimintaa erityisesti luovien alojen palvelutoiminnan näkökulmasta.

Taiteilija palvelujentuottajana -opintokokonaisuuden tavoitteena olisi kehittää erilaisiin konteksteihin taideoisaamistaan tuotteistavia, verkostoja tehokkaasti hyödyntäviä oman osaamisensa markkinoinnin osaavia taiteilijayrittäjiä. Tällaisen opintokokonaisuuden oppisisältöihin kuuluisi mm. yrityksen perustamiseen, taloushallintoon, tuotekehitykseen ja -konseptointiin, rahoitushankintaan, sisäiseen johtajuuteen, strategiseen suunnitteluun, verkostoitumiseen, sekä vuorovaikutus-, neuvottelu- ja markkinointitaitoihin liittyvää osaamista. Koulutuksen tulisi olla taiteen tekemisen ja taideoisaamisen soveltamisen näkökulmiin räätälöityä.

Opetusministeriön luovien toimialojen yritystoiminnan kehittämistä koskevassa selvityksessä alan osaamisen vahvistamista on käsitelty koulutusnäkökulmasta vain lyhyesti. Ammattiosaamista vahvistavat koulutustarpeet liittyvät selvityksen mukaan kuitenkin nimenomaan innovaatioperusteisen ammattiosaamisen kehittämiseen, liiketoimintaosaamisen parantamiseen ja yritystoiminnan kehittäjien osaamisen vahvistamiseen.¹⁰¹

Tiivistäen voidaan todeta, että yrittäjämäisyyttä vierastetaan taide- ja kulttuurialalla historiallisista syistä. Yrittäjämäiseen ajatteluun kasvetaan taideoiloilla vähitellen, mikäli yrittäjyyttä koskevia mielikuvia muokataan taide- ja kulttuurialan näkökulmasta humanimpaan suuntaan. Keskeinen kehittämisvastuu on luovien alojen yliopistollisilla täydennyskoulutus- ja

⁹⁸ Taisto II -mietintö. Opetusministeriö 2000.

⁹⁹ Veräjänkorva 2006; Lagerström & Mitchell 2005.

¹⁰⁰ Ks. esim. Ruuskanen 2003.

¹⁰¹ Luovien alojen yritystoiminnan kehittäminen. Opetusministeriö 2006.

kehittämisyksiköillä, jotka voivat tarjota yrittäjyyteen kannustavan, taide- ja kulttuuriyrittäjäksi positioitumista tukevan oppimisympäristön.

4.4. Ammatti-identiteetin muutos taide- ja kulttuurialalla

Vallitseva sosiaalinen todellisuus vaikuttaa identiteetin rakentumiseen.¹⁰² Taiteilijan ammatti-identiteettiä muokkaavat yhteiskunnassa vallalla olevat taiteen tekemisen diskurssit. Suomalaisessa taiteen kentässä taiteilija-identiteettiä muokkaavina vahvoina diskursseina voidaan nähdä ajatukset taiteen riippumattomuudesta ja taiteen julkisen tuen oikeutuksesta. Samalla näiden diskurssien voidaan ajatella rajoittavan taitelijaksi identifioituvan taidealan ammattiosaajan mahdollisuuksia hyödyntää monipuolisesti omaa ammattiosaamistaan itsensä työllistämässä.

Taiteilijan ammatti-identiteettiä ja työnkuvaa koskevasta paradigmanmuutoksesta kielii kuitenkin se, että tutkijat ovat asiantuntijavastauksista paikantaneet eri tavoin luovan työn ja käytännön osaamisen yhdistäviä taiteen ja kulttuurin ammattiprofiileja. Näitä ovat ainakin¹⁰³:

- poikkeuksellinen luova lahjakkuus: substanssiosaamisen huippu ja taiteellinen erityislahjakkuus
- nykyaikainen luova ammattiosaaja: kansainvälisesti suuntautunut, osaa ja uskaltaa markkinoida osaamistaan
- laaja-alainen "sateenvarjo-osaaja": uudenlainen moniammatillistunut taitelijaidentiteetti
- uusi luovan työn "tietointensiivinen osaaja": perinteisen taidesektorin ulkopuolelle palveluita tarjoava luova osaaja

Näiden profiilien osoittamat suunnat linjaavat taiteilijan työnkuvia jo nykyään. Ammattiosaamisen vahvistaminen näiden suuntien mukaisesti on keskeinen kilpailukykyä ja hyvinvointia vahvistava tekijä.

Kuten Lagerström & Mitchell ovat todenneet, se miten taiteilijan työnkuvan ja ammatti-identiteetin muutokset todentuvat "uudeksi monitoimiosaamiseksi ... riippuu paljolti siitä, miten taide- ja kulttuurialojen koulutusta lähitulevaisuudessa ohjataan ja rahoitetaan ja miten uusien opetustarpeiden haasteisiin vastataan opetuksessa".¹⁰⁴ Tutkintoon johtavien koulutuksien raameihin on vaikea mahduttaa uusia substanssin ulkopuolisia oppisisältöjä, joten kyse on mitä suurimmassa määrin osaamistarpeisiin vastaamisesta yliopistollisen täydennyskoulutuksen avulla.

Myös ikääntyminen voi asettaa haasteita ammatti-identiteetille. Näin on esimerkiksi tanssitaiteilijoilla, joiden:

...ura päättyy yleensä noin 40 vuoden iässä, kun normaali työeläkeikä on 65 vuotta. Tanssijan uran päätyttyä eteen tulee usein ammatin vaihto tai uudelleen koulutus ... Varhennetun eläkejärjestelmän sijasta viime vuosien päätavoitteita on kuitenkin ollut uudelleen koulutuksen tukeminen. Aktiiviuran päättäneiden tanssijoiden uudelleen koulutusta on vaikeuttanut myös se, että suuri osa tanssijoista putoaa

¹⁰² Ks. esim. Burr 1995 ja Hall 1999.

¹⁰³ Lagerström & Mitchell 2005.

¹⁰⁴ Lagerström & Mitchell 2005, 204.

*olemassa olevien aikuiskoulutuksen tukijärjestelmien ulkopuolelle. Tämä johtuu koulutuksen kestoa, ajoitusta tai työttömyyden kestoa koskevista säännöksistä.*¹⁰⁵

Taiteilijoiden työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa selvittänyt toimikunta ehdottaa neuvonta- ja uudelleenkehoituspalvelujen käynnistämistä sekä tanssitaiteilijoiden uudelleenkehoituksen tukijärjestelmän perustamista¹⁰⁶. Uudelleenkehoituksen organisointi yliopistollisena täydennyskehoitukseksi voidaankin nähdä elinikäisen oppimisen periaatteiden mukaisena kehittämistoimintana, jonka avulla aktiivisen taideuran päättävä taiteilija voi kehittää ja päivittää yleisiä työelämässä tarvittavia taitojaan. Samalla hän oppii hyödyntämään luovaan taiteelliseen osaamiseen ja esimerkiksi esiintymiseen liittyviä taitojaan uusissa tehtävissä kompetenssina, joka tuottaa työnantajalle tai omalle yritykselle lisäarvoa tai kilpailuetua.

4.5. Täydennyskehoituksen rahoittaminen ja luovien toimialojen maksukyky

Yliopistollinen täydennyskehoitus, jonka alueella luovien toimialojen terävimmän kärjen osaamisen päivittäminen, syventäminen ja laajentaminen pääasiassa tapahtuvat, on nykyisessä aikuiskoulutusjärjestelmässä osallistujille pääsääntöisesti markkinahintaista. Lagerströmin & Mitchellin tutkimuksessa asiantuntijoiden arvioissa

*uusien osaamistarpeita vastaava kehoitus esitettiin monilla aloilla järjestettäväksi osittain tai kokonaan erityiskursseilla tai sivuaineopetuksena. Tähän tarvitaan kuitenkin rahaa, jota taidekorkeakoulujen perusrahoituksesta ei voida siirtää täydennyskehoituksen tai erikoiskursseiden rahoitukseen ... erityisrahoituksen puute on suurin uhka asiantuntijoiden esittämän kehoituksen järjestämiselle.*¹⁰⁷

Asiantuntijoiden vastausten voidaan nähdä heijastelevan luovilla toimialoilla taide- ja kulttuurialan niukan talouden sosiaalista todellisuutta. Freelancereina toimivilla on vain harvoin varaa maksaa täydennyskehoituksesta täyttä hintaa eikä kulttuuri- ja taidealalla mikroyrityksillä ja pienillä kolmannen sektorin organisaatioilla ole varaa markkinahintaiseen henkilöstökoulutukseen. Yliopistollisen täydennyskehoituksen muuttumisella maksuperusteiseksi liiketoiminnaksi oli välittömiä vaikutuksia taide- ja kulttuurialalla. Mm. Suomen tanssitaiteilijain liiton jäsentutkimuksessa todetaan muutoksen ilmenneen kurssimaksujen huomattavana kallistumisena, mikä on heikentänyt freelance-pohjaisesti työskentelevien taiteilijoiden mahdollisuuksia osallistua täydennyskehoitukseen.¹⁰⁸

Myös sisustusarkkitehdit, joiden täydennyskehoitustarpeita kartoitettiin nettikyselyllä IADE:ssa syksyllä 2007, ovat ilmaisseet yliopistollisen täydennyskehoituksen hinnoittelun olevan ainakin osittain esteenä täydennyskehoitukseen osallistumiselle:

*Toimintaympäristön muutos luo tarpeen täydentää osaamista. Peruskoulutuksen suunnanmuutokset ja arkkitehtidirektiivin vaatimukset vaativat ammattiosaamisen päivittämistä. Suurin osa jäsenistöstä on siinä tilanteessa, että täydennyskehoitus olisi maksettava omasta pussista. Yksityisillä suunnittelutoimistoilla ei ole varaa kehoittaa omistajiaan tai työntekijöitään eikä tilanne julkisissa laitoksissa ole juuri sen parempi.*¹⁰⁹

¹⁰⁵ Taisto II -mietintö. Opetusministeriö 2000, 39-40.

¹⁰⁶ Taisto II -mietintö. Opetusministeriö 2000.

¹⁰⁷ Lagerström & Mitchell 2005, 205.

¹⁰⁸ Lakso 2004.

¹⁰⁹ Suunnittelija Elisabeth Pesola, henkilökohtainen tiedonanto 30.1.2007.

Taide ja taiteilijapoliittisen toimikunnan ehdotuksessa valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi todetaan myös luovien alojen yliopistollisen täydennyskoulutuksen julkisen rahoituksen tärkeys:

*Erityisesti tämä koskee freelancereita ja pienyrittäjiä sekä toisaalta taideopettajia. Näiden ryhmien kohdalla täydennyskoulutuksen saaminen kohtuuhintaisena on erityisen tärkeää. Täydennyskoulutuksen järjestäjien hintasubventio tulisi säilyttää taiteilijoiden kohtuuhintaisen täydennyskoulutuksen turvaamiseksi.*¹¹⁰

Taidealan yliopistollisen täydennyskoulutuksen korkea hinta muodostuu nykyisessä systeemissä osallistumisen esteeksi monille koulutukseen haluaville ja sitä tarvitseville. Yliopistolliseen täydennyskoulutukseen osallistuminen on mahdotonta monille luovilla toimialoilla toimiville freelancer -tyyppisissä ja lyhyissä määräaikaisissa työsuhteissa toimiville esim. kirjoittajille, kuvataiteilijoille, lavastajille, muotoilijoille, näyttelijöille, säveltäjille, ohjaajille, valokuvaajille, valo- ja äänisuunnittelijoille, tanssijoille ja toimittajille. Monissa tapauksissa myös vakituksessa työsuhteessa toimivilla luovien alojen ammattilaisilla ei ole mahdollisuutta täydentää ammatillista osaamistaan työnantajan kustantaman henkilöstökoulutuksen kautta. Näin on esimerkiksi niiden kohdalla, jotka työskentelevät taide- ja kulttuurialan organisaatioissa ja pienyrityksissä, joissa työnantajalla ei riitä taloudellisia resursseja henkilöstökoulutukseen. Samalla henkilöstökoulutuksen puuttuminen tai sen riittämättömyys voidaan nähdä organisaatioiden tuottavuuden ja kilpailukyvyn näkökulmasta ongelmaksi.

Luovien alojen yliopistolliseen täydennyskoulutukseen kohdennetun julkisen rahoituksen puuttuminen on uhka monien taide- ja kulttuurialan tutkinnon suorittaneiden yleisten ammatillisten taitojen ja moniosaamiseen liittyvien taitojen laajentamiselle sekä omaa alaa koskevan jatkuvasti uusiutuvan tiedon päivittämiselle. Uhkaskenaariona on, että taide- ja kulttuurialan mikroyritysten ja muiden vähävaraisten työyhteisöjen kompetenssien kehittäminen luovaa osaamista monipuolisesti hyödyntäviksi innovaatio-organisaatioiksi ei toteudu dynaamisesti ja riittävällä volyymillä.

¹¹⁰ TAO 2002, 66.

5. Johtopäätökset

Esiselvityksen lähtökohtana on ollut elinikäiseen oppimiseen liittyvä kysymys luovien alojen yliopistollisen täydennyskoulutuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä. Tehtävänä on ollut valottaa nopeassa muutoksessa olevalla alalla toimivien korkeasti koulutettujen taidealan ammattilaisten mahdollisuuksia osallistua alan yliopistolliseen täydennyskoulutukseen. Esiselvityksessä on hyödynnetty laajasti jo olemassa olevaa kirjallisuutta, raportteja ja tutkimusaineistoja.

Kuten edellä on todettu, taiteellisen luovuuden ja osaamisen kilpailukykyä ja hyvinvointia vahvistava merkitys on kiistatonta. Tämän osaamispotentiaalin monipuolinen hyödyntäminen edellyttää kuitenkin taidealalla paradigman muutosta, joka asettaa korkeasti koulutetulle taiteilijoille uusia vaatimuksia ja luo uusia osaamistarpeita. *Taiteilijoiden yliopistollisen täydennyskoulutuksen osana taideyliopistojen elinikäiseen oppimiseen liittyvää kolmatta tehtävää tulee voida vastata näihin tarpeisiin.* Taiteilijoiden taloudellinen asema ja työmarkkina-asema säätelevät ankarasti taiteilijoiden taloudellisia mahdollisuuksia osallistua markkinaperusteisesti hinnoiteltuun täydennyskoulutukseen.

Luovia aloja ja taiteellista työtä koskeva keskustelu on moniulotteista ja siihen liittyy monia myös historiallisesti voimakkaita näkökulmia. Olisi houkuttelevaa vaatia lisäselvityksiä ja paremman kokonaiskuvan saamista ennen kuin mitään voidaan tehdä. Lisäselvityksiä toki tarvitaan mm. luovien alojen sisäisistä eroavuuksista, mutta jo tämän esiselvityksen perusteella voidaan esittää taiteilijoiden yliopistollista täydennyskoulutusta koskevia toimenpiteitä, jotka edistävät muutosta ja vahvistavat luovaan osaamiseen perustuvaa kilpailukykyä ja hyvinvointia.

Yliopistojen kolmantena tehtävänä ei ole yksinomaan liiketoimintaperustainen yritysten palveleminen. Erityisesti taideyliopistojen kansallisena roolina on toimia luovina keskuksina, joissa kohtaaminen, yhteisöllisyys, dialogi ja reflektio tuottavat sekä taiteen kentälle että laajemmin yhteiskuntaan uusia tulkintoja. Kyseenalaistaen vallitsevia ajatus- ja toimintatapoja taideyliopistot viitoittavat uusia suuntia luovalle taiteelliselle työlle. Tämä tulkitseva ja välittävä rooli liittyy keskeisesti taideyliopistojen kolmanteen tehtävään, jonka toteuttamisessa niiden täydennyskoulutusyksiköillä on keskeinen rooli. Tältä osin taideyliopistojen täydennyskoulutusyksiköiden toiminta ei voi olla maksullista palvelutoimintaa vaan siihen tulee kohdentaa julkista rahoitusta. Erityisen vahvassa roolissa voivat olla ne taideyliopistojen täydennyskoulutusyksiköt, jotka ovat lähtökohtaisesti monialaisia.

Taideyliopistojen antama yliopistollinen täydennyskoulutus toteuttaa omalta osaltaan elinikäisen oppimisen tavoitteita. Luovien alojen ammattilaisten osaamisen päivittäminen, syventäminen ja laajentaminen ovat taideyliopistojen keskeinen täydennyskoulutustehtävä, johon investointi vahvistaa kansallista kilpailukykyä ja hyvinvointia.

Luovisuuspuheessa ja luovan talouden kielellä taidetta ja kulttuuria tarkastellaan ensisijassa yritystalouden ja yrittäjyyden näkökulmasta. Jossain määrin onkin kysytty, ovatko taitelijat itse asiassa jäämässä marginaaliin luovuutta korostavassa yhteiskunnassa, mikä näkyy esimerkiksi taitelija-ammattien arvostuksen laskemisena.¹¹¹ Korkealaatuinen ja dynaaminen taide- ja kulttuuriosaaminen on ainutlaatuinen resurssi, jonka avulla voidaan tuottaa monipuolisia sisältöjä myös taidesektorin ulkopuolelle. Taiteilijan työ tuleekin sijoittaa luovan talouden

¹¹¹ Arpo 2004a; Arpo 2004b.

keskiöön. Kulttuurituotannon kehittäminen edellyttää siten myös taideosaamisen itseisarvoista kehittämistä.

Suomalaisen taiteen substanssiosaaminen on kansainvälistä huipputasoa. Tämän osaamisen päivittäminen ja syventäminen on taideyliopistojen täydennyskoulutusyksiköiden perustehtävä, jotta sen kärki säilyisi terävänä, omintakeisena ja ajankohtaisena. Taiteellisen substanssiosaamisen hyödyntämisessä monipuolisesti ja ennakkoluulottomasti on valtaisesti mahdollisuuksia. Se tarjoaa myös lisää työtilaisuuksia taiteilijoille ja muille luovien alojen ammattilaisille.

Taiteilijan työn laajentamisessa muille sektoreille, esimerkiksi elinkeinoelämään, ICT -aloille sekä sosiaali- ja hoitoalalle löytyy paljon potentiaalia. Tämä edellyttää taidetyöhön liittyvää paradigman muutosta, uudenlaista taiteilijaprofiilia ja ennen kaikkea sellaista moniosaamista, jonka oppimiseen ei ole riittävästi tilaa taidealan perustutkintojen substanssipainotteisessa opetuksessa. Taidealan yritystoiminta on Suomessa vielä vähäistä sen potentiaaliin nähden. Yrittäjämäiset ominaisuudet ovat aina kuuluneet taiteilijan työhön, vaikka sitä ei ole välttämättä tiedostettu. Liiketoimintaosaamista, jonka avulla luovat ideat ja tuotannot tuotteistetaan ja saatetaan markkinoille sekä Suomessa että globaalisti on kuitenkin riittämättömästi taide- ja kulttuurialalla.

Moniosaamiseen ja yrittäjyyteen kouluttaminen voidaan nähdä taideyliopistojen täydennyskoulutuksen keskeisinä tehtävinä. Kehittämällä taide- ja kulttuurialan moniosaamista ja liiketoimintavalmiuksia vahvistetaan taiteen ammattilaisten edellytyksiä parantaa omaa työmarkkina-asemaansa ja toimia yrittäjinä. On syytä korostaa, että yrittäjänä toimiminen ei ole kaikkien taiteilijoiden kohdalla oikea ratkaisu. Suomalaisen taiteen edistämisen keskeisinä välineinä ovat edelleen tukirakenteet ja erityisesti apurahajärjestelmä.

Taiteilijan työn epäsuorat ja kerrannaisvaikutukset, joiden arvo voi olla valtaisa, eivät ole lukuina välittömästi havaittavissa. Ne tulevat näkyviksi vasta pitkällä aikavälillä taideosaamiseen liittyvän luovuuden lävistäessä yhteiskunnan eri sektoreita ja toimialoja. Jotta näin tapahtuisi, tarvitaan paradigman muutosta ja sitä edistävää yliopistollista täydennyskoulutusta, joka liiketoiminnallisesti hinnoiteltuna ei tällä hetkellä kohtaa koulutusta tarvitsevia. Julkisia investointeja taidealan yliopistolliseen täydennyskoulutukseen tarvitaan, koska taiteilijoiden työmarkkina-asema on epävakaa ja heidän tulotasonsa on erittäin alhainen. Suuri osa taiteilijoista työskentelee freelancereina tai vapaina taiteilijoina. Taidealan ammattilaisten työsuhteet ovat usein epätyypillisiä, määrä- ja osa-aikaisia. Työvoimaintensiiviset taidelaitokset kamppailevat jatkuvan uusiutumisen ja niukan talouden ristipaineissa, mikä rajoittaa merkittäväällä tavalla niiden mahdollisuuksia investoida markkinahintaiseen henkilöstökoulutukseen. Olisi lyhytnäköistä jättää korkeasti koulutettujen suomalaisten taidealan ammattilaisten luova osaamispotentiaali hyödyntämättä kansallisen menestystekijänä.

Kansallisen luovuusstrategian yhteydessä¹¹² on esitetty ajatus "apupyörätoiminnasta" erityisesti julkishallinnon yhteistyön muotojen tukemiseksi ja hallinnon kautta mahdollistuvien sosiaalisten innovaatioiden synnyttämiseksi. Apupyörätoimijoiden tehtävänä olisi edesauttaa luovan työn osajien ja hyödyntäjien kohtaamisia ja saattaa yhteistyö alkuun mm. avustamalla hankkeisiin tarvittavan rahoituksen ja muiden resurssien järjestämisessä. Apupyörätoiminnan keskiössä ovat luovat osaajat, jotka osaavat yhdistää eri alojen substanssiosaamista sekä tulkita niillä esiin nousevia, vielä heikosti tunnistettujakin mahdollisuuksia ja tarpeita. Taideyliopistojen täydennyskoulutusyksiköt voivat palvelutoimintaansa kehittämällä toimia tällaisessa fasilitaattorin roolissa.

¹¹² Kolme puheenvuoroa luovuuden edistämisestä. Opetusministeriö 2005.

Taideyliopistojen täydennyskoulutusyksiköt yhdistävät yliopistoissa tuotettavaa uutta osaamista ja osaamisen hyödyntäjiä yhteiskunnan eri aloilla. Toimiessaan taiteen, työelämän, koulutuksen sekä tutkimus- ja kehitystoiminnan rajapinnoilla täydennyskoulutusyksiköt ovat tulkitsemassa uusia osaamistarpeita, visioimassa uusia työmahdollisuuksia ja luomassa uusia innovaatioita. Tämä olennaisesti taideyliopistojen kolmanteen tehtävään liittyvä rooli tulee tunnistaa kohdentamalla täydennyskoulutusyksiköiden pitkäjänteisen perustoiminnan ylläpitoon ja kehittämiseen resursseja.

Tässä esiselvityksessä luovia toimialoja on käsitelty pääasiassa taidealan osalta eikä se kaikilta osin anna riittävää kuvaa luovien toimialojen kaikista osa-alueista. Myöskään taidealan sisäisiä ja taiteen lajien välisiä eroavuuksia ei ole tässä katsannossa voitu ottaa tarkasteluun. Tämä olisi kuitenkin jatkossa välttämätöntä, jotta yksityiskohtaisempaa tietoa täydennyskoulutustarpeista saataisiin koulutus suunnittelun käyttöön. Myös kulttuuriyrittäjyyteen ja -vientiin liittyvistä osaamistarpeista eri taiteen aloilla tarvitaan tarkempaa tietoa. Taidetyöhön liittyvä moniosaaminen ja sen tuotteistaminen vaativat samoin sisällöllistä analyysiä.

Lähteet ja kirjallisuus

Arpo, Robert 2004a. Saatteeksi. Teoksessa Arpo, Robert (toim.). 2004. Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja no. 28. Taiteen keskustoimikunta. S. 5-11.

Arpo, Robert 2004b. Taiteilija tietoyhteiskunassa - tietoyhteiskuntastrategioiden taitelijakuva ja tekijänoikeuslainsäädännön muutosten vaikutus taitelijana toimimisen edellytyksiin. Teoksessa Arpo, Robert (toim.). 2004. Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja no. 28. Taiteen keskustoimikunta. S. 5-11.

Askelmerkit tulevaisuuteen. Suomi 2015 -ohjelman loppuraportti. Tuovi Allén (toim.) 2003. Sitran raportteja 34. Helsinki: Sitra. [WWW-dokumentti.] <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/raportti34.pdf>> (22.9.2004).

Burr, Vivian. 1995. Introduction to Social Constructionism. London & New York: Routledge.

Cunningham, Stuart 2001. From Cultural to Creative Industries: Theory, Industry, and Policy Implications. In Convergence, Creative Industries and Civil Society. The New Cultural Policy. Culturelink Special Issue 2001. Zagreb: Institute for International Relations, s. 19-32.

Elinikäinen oppiminen yliopistossa -työryhmä. Opetusministeriön työryhmämuistioita 2005:38. Helsinki: Opetusministeriö.

Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös N:o 1855/2006/EY, Kulttuuri -ohjelman perustamisesta (2007-2013) 12.12.2006 [WWW-dokumentti.] <<http://europa.eu.int/eurlex/lex/JOHtml.do?uri=OJ:L:2006:372:SOM:FI:HTML>> (17.1.2007)

Euroopan yhteisöjen komissio. 2001. Eurooppalaisen elinikäisen oppimisen alueen toteuttaminen. Komission tiedonanto. KOM (2001) 678.

Finnish National Innovation System. European Regions Research and Innovation Network (ERRIN) 2005. [WWW-dokumentti.] <<http://www.helsinki.fi/euoffice/suomi/tiedotteet/system.pdf>> (16.5.2005)

Flew, Terry 2002. Beyond ad hocery: Defining Creative Industries. Paper presented to Cultural Sites, Cultural Theory, Cultural Policy, The Second International Conference on Cultural Policy Research, Te Papa, Wellington, New Zealand, 23-26.1.2002. [WWW-dokumentti.] <<http://www.creativeindustries.qut.com/research/cirac/documents/ICCPR%20paper.pdf>>

Florida, Richard 2005. The Flight of the Creative Class: The New Global Competition for Talent. New York: Harper Business.

Florida, Richard & Tinagli, Irene 2004. Europe in the Creative Age. Demos. [WWW-dokumentti.] <http://www.demos.co.uk/catalogue/creativeeurope_page370.aspx> (22.9.2004)

Florida, Richard 2002. The Rise of the Creative Class and how it's transforming work, leisure, community and everyday life. New York: Basic Books.

Frey, Bruno. 2003. Arts & Economics: Analysis & Cultural Policy. Second Edition. Berlin: Springer.

Galligan, Ann 2001. Creativity, Culture, Education and the Workforce. Center for Arts and Culture. Art, Culture and the National Agenda. [WWW-dokumentti.] <<http://www.culturalpolicy.org/pdf/education.pdf>> (16.2.2005)

Hall, Stuart. 1999. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

- Hargreaves, David 1998. Creative Professionalism. The role of teachers in the knowledge society. Demos. [WWW-dokumentti.] <<http://www.demos.co.uk/publications/creativeprofessionalism>> (2.1.2007)
- Heikkinen, M. & Irjala, A. 1998. Taideteollisuuden ja sarjakuvan ammattilaisten työtilanne ja kansainvälinen toiminta. Tilastotietoa taiteesta nro 21. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Helander, N. et al. 2005. Kulttuurin kulmakivet: Varsinaissuomalaisia kulttuuristrategioita. TUTU-julkaisu 3/2005, Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus ja Varsinais-Suomen taidetoimikunta.
- Himanen, Pekka 2004. Välittävä, kannustava ja luova Suomi. Katsaus tietoyhteiskunnan syviin haasteisiin. Tulevaisuusvaliokunta, Teknologian arviointeja 18. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004. Helsinki: Eduskunta.
- Howkins, John 2001. The Creative Economy. How people make money from ideas. London: Penguin Books.
- Inkinen, S. 2006. Homo Creativus: havaintoja eräistä alakäsitteistä sekä luovuuden mysteeristä. Teoksessa Inkinen, S. et al. 2006. Minne matka, luova talous? Jyväskylä: Kustannus Oy Rajalla. S. 15-51.
- Johnson, G. et al. 2005. Exploring Corporate Strategy. 7th Edition. Harlow: Prentice Hall.
- Kanerva, Anna & Ruusuvirta, Minna 2006. Suomalaisen teatterin tulevaisuus teatterintekijöiden ja kuntien silmin. Yhteenveto teatteriselvityksestä. Cuporen julkaisu 14/2006. [WWW-dokumentti.] <http://www.cupore.fi/documents/cupore_teatteriselvitys.pdf> (17.1.2007)
- Karhunen, Paula & Rensujeff, Kaija 2007. Taidealan koulutus ja työmarkkinat. Ammatillisen koulutuksen määrä ja valmistuneiden sijoittuminen. Taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikön julkaisu N:o 31. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Karhunen, Paula 2006. Tanssin ja teatterin koulutuksesta työelämään. Kyselytutkimus ammatillisen ja ammattikorkeakoulututkinon suorittaneista. Tilastotietoa taiteesta n:o 36. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Karhunen, Paula 2005. Musiikin koulutuksesta työelämään. Kyselytutkimus toisen asteen ja ammattikorkeakoulututkinon suorittaneista. Tilastotietoa taiteesta n:o 35. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Karhunen, Paula 2004. Taiteilijakoulutus Suomessa - kehityslinjoja 1960-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Arpo, Robert (toim.). 2004. Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Taiteen keskustoimikunnan julkaisu no. 28. Taiteen keskustoimikunta. S. 38-68.
- Karttunen, Sari 2004. Taiteilijoiden lukumäärän kehitys 1950-luvulta 2000-luvulle - kasvaako työvoima työllisyyttä nopeammin. Teoksessa: Arpo, Robert (toim.). 2004. Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Taiteen keskustoimikunnan julkaisu no. 28. Taiteen keskustoimikunta. S. 14-36.
- Kolme puheenvuoroa luovuuden edistämisestä. Luovuusstrategian osatyöryhmien raportit. Opetusministeriön julkaisu 2005:35. Helsinki: Opetusministeriö. [WWW-dokumentti.] <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2005/kolme_puheenvuoroa_luovuuden_edistamisesta_luovuusstrategian_os> (2.1.2007)
- Koivunen, Hannele 2004. Onko kulttuurilla vientiä? Opetusministeriön, ulkoasianministeriön ja kauppa- ja teollisuusministeriön Kulttuurivienti -hanke. Selvitysmiehen raportti. Opetusministeriön julkaisu 2004: 22. Helsinki: opetusministeriö. [WWW-dokumentti.] <www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2004/liitteet/opm_176_opm22.pdf?lang=fi> (17.1.2007)

Kulttuurin arvo. Kulttuurin kansantaloudellisia vaikutuksia selvittäneen työryhmän raportti. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:35. Helsinki: Opetusministeriö. [WWW-dokumentti.] < www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/tr35.pdf?lang=fi > (24.1.2007)

Kulttuuritilasto 2005. Kulttuuri ja viestintä 2006. Helsinki: Tilastokeskus.

Kuvataideakatemian toiminta- ja taloussuunnitelma 2006-2009 [WWW-dokumentti.] < www.kuva.fi/attachments/tts%2006-09%20kaikki.pdf > (16.1.2007)

Kuvataideakatemian toiminta- ja taloussuunnitelma 2005-2008 [WWW-dokumentti.] www.kuva.fi/attachments/netra/toiminta_taloussuunnitelma05_08.pdf > (16.1.2007)

La culture au cœur: Contribution au débat sur la culture et le développement en Europe. Groupe de travail européen sur la culture et le développement. Edition du Conseil de l'Europe. 1998.

Lagerström, Samu & Mitchell, Ritva 2005. KLEROT I. Taide- ja kulttuurialojen elinkeinorakenteen muutos ja lähitulevaisuuden osaamistarpeet. Cuporen julkaisuja 9/2005. [WWW-dokumentti.] < http://www.cupore.fi/documents/Cupore_julkaisu_9_2005.pdf > (1.2.2007)

Lagerström, Samu 2004. Suomen kulttuuri- ja taideammatit tilastollisessa tarkastelussa 1995-2000. Cuporen julkaisuja 3/2004. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämisyhtiö Cupore. [WWW-dokumentti.] < http://www.cupore.fi/documents/tilastokokomaa_Lagerstrom.pdf > (17.1.2007)

Lakso, Sari 2004. Kutsumuksen hinta - STTL:n jäsentutkimus 2004. [WWW-dokumentti.] < <http://www.teme.fi/sttl/liitteet/nyt/kutsumus.doc> > (17.1.2007)

Lonka, K. & Paganus, N. 2004. Ongelmalähtöinen oppiminen työelämän valmentajana. Teoksessa Tynjälä, P., Välimaa, J. & Murtonen, M. (toim.) 2004. Korkeakoulutus, oppiminen ja työelämä. Jyväskylä: PS-kustannus. S. 237-254.

Luova työote - tuottava työ. Työelämälähtöiseen luovuuteen perustuva tuottavuusstrategia. Työhallinnon julkaisu 345/2005. Helsinki: Työministeriö. [WWW-dokumentti.] < www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj345.pdf > (17.1.2007)

Luovien alojen yritystoiminnan kehittäminen. Verkostomainen toimintamalli -selvitys 2006. Opetusministeriön julkaisuja 2006:47. [WWW-dokumentti.] < www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2006/Luovien_alojen_yritystoiminnan_kehittaminen?lang=fi > (1.2.2007)

Luovuuskertomus. Ehdotus hallitusohjelmassa tarkoitetun luovuusstrategian tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista. Opetusministeriön julkaisuja 2004:4. Helsinki: Opetusministeriö. [WWW-dokumentti.] < http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2004/luovuuskertomus_ehdotus_hallitusohjelmassa_tarkoitettu_luovuus > (2.1.2007)

Mitchell, Ritva & Kanerva, Anna 2004. Onko sukupuolella merkitystä, onko toimenpiteillä vaikutusta taiteissa ja kulttuurissa. Sukupuolivaikutusten arviointia taiteen ja kulttuurin toimialalla. Cuporen julkaisuja 2/2004. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämisyhtiö Cupore. [WWW-dokumentti.] < http://www.cupore.fi/documents/Cupore_Julkaisu_2_2004.pdf > (17.1.2007)

Mitchell, Ritva 2002. Taiteellinen työ ja sen tekijät: lainsäädäntö ja tuki. Teoksessa Ilkka Heiskanen, Anita Kangas & Ritva Mitchell (toim.) Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet. Helsinki: Tietosanomaa. S. 193-227.

Muutoksen ennakkointia ja hallintaa kysyntälähtöisellä aikuiskoulutuksella: Viiden ministeriön virkamiesryhmän muistio työ- ja koulutusasiainneuvostolle. Opetusministeriö 29.9.2006. Helsinki: Opetusministeriö.

Näsi, Juha & Aunola, Manu 2002. Strategisen johtamisen teoria ja käytäntö. Helsinki: Metalliteollisuuden kustannus.

Rensujeff, Kaija 2004. Taiteellinen työ ja toimeentulo - taitelijan työmarkkinat, työttömyysturva, verotus ja eläketurva Suomessa. Teoksessa: Arpo, Robert (toim.). 2004. Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja no. 28. Taiteen keskustoimikunta. S. 101-128.

Rensujeff, Kaija 2003. Taiteilijan asema. Raportti työstä ja tulonmuodostuksesta eri taiteenaloilla. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja no. 27. Taiteen keskustoimikunta.

Ruuskanen, Annukka 2006. A lack of resources? Teoksessa Chrissie Tiller (ed.) 2006. The Creative Worker. New perspectives for the arts in Europe. Transmission Project. S. 19.

Seltzer, Kimberly & Bentley, Tom 1999. The Creative Age. Knowledge and skills for the new economy. Demos. [WWW-dokumentti.] <<http://www.demos.co.uk/catalogue/creativeage/>>

Suomen musiikkineuvosto 2006. Musiikkipoliittinen ohjelma. [WWW-dokumentti.] <http://www.musiccouncil.fi/easydata/customers/musiikkineuvosto/files/Lausunnot_ym/MUSIIKKIPOLIITTINEN_OHJELMA.pdf> (17.1.2007)

Suomi 2015. Suomen tulevaisuuden menestystekijät ja haasteet. Suomi 2015 -kurssin 6-loppuraportti 2003. Helsinki: Sitra. [WWW-dokumentti.] <http://194.100.30.11/suomi2015/suomi2015_6/Suomi2015-Raportti6.pdf> (21.9.2004)

Suomi innovaatiotoiminnan kärkimaaksi. Kilpailukykyinen innovaatioympäristö - kehittämisohjelman loppuraportti 2005. Helsinki: Sitra. [WWW-dokumentti.] <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/ohjelmat/inno1.pdf>> (2.5.2005)

Suomi uuteen nousuun. Innovaatiot ja osaaminen huipputasolle. Antti Hautamäki & Tarmo Leimola (toim.) 2004. Sitran raportteja 39. Helsinki: Sitra. [WWW-dokumentti.] <<http://www.sitra.fi/Julkaisut/Raportti39.pdf>> (22.9.2004)

Taide on mahdollisuuksia. Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi. Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta TAO 2002. [WWW-dokumentti.] <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2002/liitteet/opm_41_TAO.pdf?lang=fi> (29.1.2007)

Taiteen mahdollisuuksista enemmän. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelmaehdotuksen oheisjulkaisu. Helsinki: Opetusministeriö 2002. [WWW-dokumentti.] <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Kulttuuri/kulttuuripoliitikka/linjaukset_ohjelmat_ja_hankkeet/taide- ja_taitelijapoliittinen_ohjelma/liitteet/oheistao.pdf> (2.1.2007)

Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Robert Arpo 2004 (toim.). Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 28. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.

Taitelijoiden työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa selvittävän toimikunnan (Taisto II) mietintö. Opetusministeriön työryhmien muistioita 22: 2000. Helsinki: Opetusministeriö.

Teatterikorkeakoulun toiminta- ja taloussuunnitelma 2006-2009. [WWW-dokumentti.] <www.teak.fi/Asiakirjat/TTS06-09A.pdf> (16.1.2007)

Tilastotietoa taidealan ammatillisesta koulutuksesta ja työllisyydestä. Mikko Niininen 2003. Tilastotiedote 1/2003. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta. [WWW-dokumentti.] <http://edmund.taiteenkeskustoimikunta.fi/default.ASP?WCI=wciEDM_Download_Submit&IngDoc_id=1020&strFile_nam=tilastotiedote103.pdf> (2.1.2007)

Tuomi-Gröhn, T. 2001. Työssäoppiminen ja kehittävä siirtovaikutus koulun ja työn sillanrakentajana. Teoksessa Tuomi-Gröhn, T. & Engeström, Y. (toim.) 2001. Koulun ja työn rajavyöhykkeellä: Uusia työssä oppimisen mahdollisuuksia. Helsinki: Helsinki University Press. S. 8-18.

Tynjälä, P., Välimaa, J. & Murtonen, M. (toim.) 2004. Korkeakoulutus, oppiminen ja työelämä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Työolotutkimus 1997. Helsinki: Tilastokeskus.

Valtioneuvoston periaatepäätös muotoilupoliitikasta. 15.6.2000. [WWW-dokumentti.] <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/1999/liitteet/muotoilu2005opm3_99.pdf?lang=fi> (1.2.2007)

Valtion näyttämötaidoimikunnan teatteripoliittinen ohjelma 2006. [WWW-dokumentti.] <http://www.teatteri.org/uutiset/teattpol_ohjelma.pdf> (1.2.2007)

Veräjänkorva, Tiina. 2006. Diagnoosi taidekäsityöstä. Tarkastelussa taiteen, muotoilun ja käsityön rajapinta. Valtion muotoilutoimikunnan tilaus selvitys. Julkaisematon käsikirjoitus.

Volkerling, Michael 2001. From Cool Britannia to Hot Nation: 'Creative Industries' Policies in Europe, Canada and New Zealand. In International Journal of Cultural Policy, Vol. 7:3/2001. S. 437-455

Wilenius, Markku 2004. Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana. Sitra 266. Helsinki: Edita.

Yhdessä huipulle. Helsingin seudun innovaatiostrategia. Helsinki: Culminatum 2005. [WWW-dokumentti.] <http://www.culminatum.fi/content_files/Yhdessahuipulle.pdf> (18.3.2005)

Yksitoista askelta luovaan Suomeen. Luovusstrategian loppuraportti. Opetusministeriön julkaisu 2006:43. Helsinki: Opetusministeriö. [WWW-dokumentti.] <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2006/Yksitoista_askelta_luovaan_Suomeen> (2.1.2007)

**IADE INSTITUTE FOR ART, DEVELOPMENT AND EDUCATION, ART UNIVERSITIES OF FINLAND
SUOMEN TAIDEYLIOPISTOJEN KOULUTUS- JA KEHITTÄMISINSTITUUTTI WWW.IADE.FI
HÄMEENTIE 153 B, 00560 HELSINKI, FINLAND T. +358 9 756 31 F. +358 9 756 30553**